

Linnéuniversitetet

Kalmar Växjö

Kandidatuppsats

Mottagandet av reformationen i Småland 1542-1543

En historisk studie med utgångspunkt i Dackefejden

Författare: Natalia Pålsson
Handledare: Anders Fröjmark
Examinator: Fabian Persson
Termin: HT14
Ämne: Historia
Nivå: Kandidat
Kurskod: 2HI33E

Abstract

Ämnet för denna uppsats är mottagandet av reformationen i Småland 1542-1543 med utgångspunkt i Dackefejden. Mitt syfte är att jag skall utröna hur reformationen bemöttes i Småland med Dackefejden som exempel. Jag skall resonera och undersöka hur präster och bönder reagerade på reformationen.

Min teori är att reformationen togs emot på ett negativt sätt. Huvudskälet var att bönderna och prästerskapet var missnöjda med att de blivit påtvingade den reformatoriska läran, samt att den svenska centralmakten hade kringkurit deras inkomstmöjligheter.

Min metod är en historisk studiemetod. Min metod går ut på att jag tolkar källor utifrån mina frågeställningar och brukar den allmänna kunskapen som finns i källorna. Mitt perspektiv är det religiösa. Resultatet av mitt arbete är att reformationen togs emot på ett negativt sätt av bönderna och de katolska prästerna.

Nyckelord

- ❖ Katolicism
- ❖ Reformation
- ❖ Ändrade maktförhållanden
- ❖ Motstånd
- ❖ Ekonomisk och social förändring

Tack

Tack till min handledare Anders Fröjmark för råd och direktiv.

Innehållsförteckning

1. Inledning

1.1. Disposition

1.2. Avgränsningar

1.3. Syfte

1.4. Frågeställningar

1.5. Bakgrund

1.6. Teori

1.7. Metod

2. Källor och forskningsläge

2.1. Konung Gustafs registratur

2.2. Senare forskningsbidrag

3. Analys

3.1. Allmogens och kleresiets mottagande av reformationen i Småland under Dackefejden

4. Reflektion

4.1. Konklusion

4.2. Diskussion

Käll- och litteraturförteckning

Primärkällor

Konung Gustafs registratur

Sekundärkällor

Senare forskningsbidrag

1. Inledning

Åren 1542 och 1543 är två årtal som är kända i svensk historia. Det var mellan de här två årtalen som Dackefejden ägde rum. Den här historiska händelsen kom av reformationen; den svenska kronans politiska påtryckningar och stora sociala förändringar. Reformationen kom till Kalmar år 1520 via tyska handelsmän. Från denna etablerade handelsstad spred sig de reformatoriska tankegångarna till resten av landskapet. Böndernas och kleresiets missnöje med reformationen. Den reformatoriska läran minskade den katolska kyrkans auktoritet.

För bönderna innebar detta att den trygghet som den romersk-katolska läran hade gett dem försvann. De var inte längre skyddade mot synden i jordelivet och kunde inte längre förvänta sig att komma till himlen. Tillsammans med den svenska centralmaktens handelspolitik och den sociala instabilitet som reformationen gav upphov till, var grunden för ett uppror lagd. Detta var Dackefejden. För kleresiet innebar reformationen att det miste sitt politiska inflytande, delar av sina inkomster och sin sociala status.

Mer information om Dackefejden står att finna i avsnittet *Bakgrund*.¹ I uppsatsen skall jag utröna böndernas och kleresiets mottagande av reformationen i Småland. Detta skall göras med Dackefejden som utgångspunkt. Vad ansåg bönderna och det katolska prästerskapet om reformationen? Jag skall undersöka receptionen av reformationen ur ett regionalt perspektiv. Detta är mitt syfte. Jag skall uppnå det genom en historisk studie. Jag skall gå igenom källor och tolka dem utifrån mina frågeställningar och den allmänna kunskap som forskningsläget ger. Genom de här tolkningarna skall det katolska prästerskapets och böndernas reaktioner skall utrönas. Detta kommer att framgå ytterligare i delen *Metod*. Min hypotes är att det fanns ett motstånd mot reformationen.

Allmogen var ett konservativt stånd. De ville bevara de seder som i årtal hade gett dem trygghet. Religionen var ett av dessa ting. Den garanterade trygghet i jordelivet och ro i livet efter detta. I och med reformationen försvann den här tryggheten. De katolska

¹ Min kursivering & min anmärkning.

klerkerna gick miste om sitt politiska inflytande och sina inkomster. Det katolska kleresiet oroade sig även för att kontakten med Gud skulle upphöra med reformationen. Olycka skulle drabba samhället. Denna oro fanns även hos allmogen. Skulle Guds vrede drabba dem på grund av att en ny lära hade introducerats? Denna oro i kombination med de förändrade ekonomiska och sociala förhållandena lade grunden till upproret.

Hur reformationen mottogs på en regional nivå är i fokus inom historieforskningen just nu. En aktuell studie som tar upp hur reformationsprocessen fortgick på den regionala nivån är *The Protracted Reformation in Northern Norway: introductory studies*.² Jag har gjort mitt ämnesval utifrån det här alstret. Jag skall i min kandidatuppsats göra ett bidrag till den här frågan. Anledningen till att jag har valt Dackefejden som utgångspunkt för sin uppsats kommer av mängden källmaterial. Under åren 1542-1543 ökar mängden källmaterial för Småland markant. Detta faktum kommer sannolikt av Dackefejden. Dess implikationer för det tidigmoderna Sverige var stora. Tillgången på källor om reformationen är god.

Reaktioner på den står att finna i källor såsom konung Gustav den förstes registratur, vilket är kungens korrespondens med bland annat hans fogdar. Forskningsläget är omfattande när det kommer till Dackefejden. Det finns historiska källor från åren det varade. Detta uppror har också uttrönts grundligt av historikerna. Med ett vetenskapligt stöd kan författaren resonera kring reformationens mottagande på en annan nivå än tidigare. Registraturet skall användas för att indirekt få fram böndernas och kleresiets reaktioner på reformationen.

1.1. Disposition

De senare forskningsbidragen skall brukas för att få fram bakgrunden till Dackefejden. En historisk kontext med bakgrund, händelseförlopp och konsekvenser måste finnas för att uppsatsen skall bli tydlig.

Uppsatsens *disposition* kommer efter inledningen att bestå av syfte; frågeställningar; bakgrund och teori. Därpå följer avsnitten metod ; källor och forskningsläge; analys;

² *The Protracted Reformation in Northern Norway: introductory studies*. Lars Ivar Hansen, Rognald Heiseldal Bergesen, Ingebjørg Hage (eds.). Stamsund: Orkana akademisk, 2014, 239 s.

reflektion och käll- och litteraturförteckning. I reflektionen kommer en sammanfattning och en diskussion av huvudresultaten att finnas.

1.2. Avgränsningar

Jag har gjort två avgränsningar i min uppsats. Den första är Dackefejden och den andra är årtalen 1542 och 1543. Under de här åren utbröt, pågick och kvästes Dackefejden. Skälet till att författaren har gjort de här avgränsningarna är mängden källmaterial. Den ökade i samband med upproret. Detta gör det lättare ta reda på hur reformationen mottogs på ett regionalt plan. En historikers arbete styrs av mängden källmaterial.

Vad som är en källa avgörs av frågeställningarna. En god mängd källmaterial och konkreta frågeställningar är viktiga för att en historiker skall kunna komma fram till rimliga slutsatser. Av detta skäl har Dackefejden valts som grund för uppsatsen. Den gav upphov till en ökad mängd källmaterial. Därav är den en bra utgångspunkt. Det är även viktigt att man anger ett historiskt förlopp i uppsatsen.

1.3. Syfte

Mitt syfte med uppsatsen är att jag skall utröna hur reformationen bemöttes i det tidigmoderna Småland. Dackefejden är grunden i arbetet. Utifrån källorna skall jag undersöka och resonera kring hur prästerna och bönderna reagerade på reformationen.

1.4. Frågeställningar

1. Med Dackefejden som utgångspunkt, hur togs reformationen emot i Småland av allmogen och det katolska kleresiet?
2. Vad låg bakom deras mottagande av reformationen? För prästerskapet, kom det av ekonomiska och politiska förändringar eller var religionen det främsta skälet?
3. För allmogen, hade mottagandet sin grund i dess starka konservatism eller var det en följd av religiösa förändringarna?

1.5. Bakgrund

Ursprunget till Dackefejden finnes i 1520-talet. Reformationen kom till Kalmar år 1520 via tyska köpmän. Dess implikationer upplevdes inte vara till godo för sockenborna. Resultatet av befrielsekriget 1521 blev att Kalmarunionen upplöstes år 1523. Den handel som idkades mellan det danska landskapet Blekinge, Småland och gränslandet däremellan blockerades av den svenska centralmakten. Det nya navet blev nu handelsstaden Kalmar som kontrollerades av den svenska kronan. Den centralmakt som kontrollerade den lukrativa handeln på Östersjön erhöll ekonomisk och politisk makt.

Konung Gustav kungjorde ett antal diktat under 1530-talet för att erhålla och behålla kontrollen över handeln i Småland.³ Sockenborna var förbittrade över dessa bestämmelser. De ville ha kvar sin frihandel. Reformationen låg också till grund för Dackefejden. Mellan åren 1540-1542 gjordes det en visitation av Georg Norman och biskop Henrik.⁴ Georg Norman var superintendent och Henrik var biskop i Västerås.⁵ Linköping, Skara och Växjö stift var platserna där den utspelade sig och den fick omfattande konsekvenser.⁶ Det katolska kleresiet tvingades bli reformatoriskt och dyrbara tyger och kyrkosilver konfiskerades.⁷ Den tredje konsekvensen var att den reformatoriska mässan ersatte den katolska.⁸ Religionen innebar ekonomisk, politisk och social stabilitet i det medeltida samhället.

Den sociala stabiliteten representerades av en strikt hierarki, där kyrkan hade en topposition. Religionen betydde mycket för människor i det tidigmoderna samhället. De var alla en del av den strikta hierarki som religionen hade skapat. När reformationen kom till Sverige och Småland bröts både hierarkin och den sociala stabiliteten. Denna upplösning, den svenska kungamaktens politik och de ekonomiska förändringarna gav upphov till Dackeupproret. Under åren 1542-1543 stötte reformationen på patrull. Med besked.

³ Hjalmar Holmqvist. *Svenska kyrkans historia. Tredje bandet. Reformationstidevarvet 1521-1611*. Stockholm:Svenska kyrkans diakonistyrelsens bokförlag, 1933, s.298

⁴ Åke Andréén. *Sveriges kyrkohistoria. 3. Reformationstid*. Stockholm:Verbum Förlag AB. 1999, s.101-103

⁵ Andréén. *Sveriges kyrkohistoria. 3. Reformationstid.*, s.98-99

⁶ Andréén. *Sveriges kyrkohistoria. 3. Reformationstid.*, s.101-103

⁷ Andréén. *Sveriges kyrkohistoria. 3. Reformationstid.*, s.108

⁸ Andréén. *Sveriges kyrkohistoria. 3. Reformationstid.*, s.108

1.6. Teori

Jag anser att Dackefejden kan ses som ett uttryck för ett negativt mottagande av reformationen i Småland. Den hierarki, den sociala stabilitet, som katolicismen hade skapat var hotad. Bönderna och det katolska kleresiet i Småland var oroliga och förbittrade över den här utvecklingen. I deras ögon var reformationen ett helgerån som hotade den andliga ordningen. I tider av uppror lades alla kort på bordet. De åsikter som annars doldes framkom under tiden som upproret varade. Detta gäller även Dackefejden.

Bönderna och prästerskapet var missnöjda med att de hade blivit påtvingade den reformatoriska läran. Religionen var inte det enda skälet till upproret. De var även missnöjda med att den svenska centralmakten hade kringskurit deras inkomstmöjligheter.

En annan nagel i ögat var att kronan stärkte sin makt genom ett antal politiska beslut. Följden av dessa beslut blev att landskapet styrdes av den svenska kronan. På dessa faktorer grundar jag min teori om att Dackefejden var ett uttryck för ett negativt mottagande av reformationen i Småland.

1.7. Metod

Jag skall utröna hur reaktionerna på reformationen såg ut i Småland i samband med Dackefejden. Källorna som jag skall bruka är Konung Gustav I:s registratur från 1540-talet och senare forskningsbidrag. Genom kungens reaktioner finns det en möjlighet att få fram hur bönderna och prästerskapet reagerade på reformationen. Det är här viktigt att påpeka att registret inte är objektivt. Det har författats med politiska åsikter och ändamål i åtanke.

Indirekta uppgifter om böndernas och prästernas mottagande av reformationen kan erhållas genom tolkning av registret. De senare forskningsbidragen skall brukas för att ge ett konkret händelseförlopp med upprorets bakgrund, skeende och konsekvenser. De har författats av teologer och tidigmoderna historiker. Genom dem får man även reda på vilka ting forskarna ser som relevanta. Utifrån frågeställningarna ger dessa källor en insikt i reformationens mottagande på regional nivå.

Med den historiska studiemetoden skall jag göra mitt bidrag till den här frågan. Jag skall gå igenom källor och tolka dem utifrån mina frågeställningar och den allmänna kunskap som forskningsläget ger. Den är lämplig för detta ändamål då den bidrar till att framhäva ekonomiska, sociala och religiösa aspekter. Den ekonomiska aspekten gav politisk makt. Den religiösa aspekten utgjorde grunden till den sociala aspekten. Den sociala aspekten var den hierarki där kyrkan åtnjöt en stor auktoritet. Med denna metod är det även möjligt att utröna reaktioner på samhällstransformationer. De katolska klerkernas och allmogens mottagande av reformationen kommer att framgå genom att jag använder mig av denna metod.

2. Källmaterial och forskningsläge

2.1. Konung Gustafs registratur

De primärkällor som skall brukas i den här uppsatsen är Konung Gustaf den förstes registratur för åren 1542- 1543⁹. En registratur är en officiell brevbok, i vilken utgående och i viss mån ingående korrespondens, liksom viktigare urkunder skrevs in. Dessa har sedan levererats via bud till lokala makthavare, såsom adelsmän eller fogdar. 1542 års registratur skall granskas först.¹⁰ Jag framhöll i avsnittet *Teori* att registraturet genom kung Gustavs reaktioner indirekt kunde ge information om allmogens och klerkernas åsikter om reformationen. Efter att ha studerat registraturet i fråga har författaren fått detta bekräftat. Böndernas och det katolska kleresiets åsikter om reformationen i Småland framgår också här. Den kan användas för att besvara frågeställningen.

Denna källa är inriktad på det politiska läget som rådde i Sverige år 1542. Ett exempel på det här är ett brev skickat från Stegeborg den 15 oktober 1542.¹¹ Här framgår det katolska kleresiets reaktioner indirekt: [...] ”Vtan kunne väl bewijses både för Gudh, Dannemän och allt Christett folk, att wij opå vår egen persone, icke haffwe annett söcht eller åstundett[...] alles eders och thess menige Rijkzens gagn och besta ”¹²(...)

⁹ *Konung Gustaf den förstes registratur 1542*. vol. XIV. Stockholm: Riksarkivet, [1893], s.434 & *Konung Gustaf den förstes registratur 1543*. vol. XV. Stockholm: Riksarkivet, [1893], s.645.

¹⁰ *Konung Gustaf den förstes registratur 1542*. vol. XIV. Stockholm: Riksarkivet, [1893], s.434.

¹¹ *Konung Gustaf den förstes registratur 1542*. vol. XIV. Stockholm: Riksarkivet, [1893], s.296-299

¹² *Konung Gustaf den förstes registratur 1542*. vol. XIV. Stockholm: Riksarkivet, [1893], s.296

Utifrån kungens ordalag framgår det att det inrikespolitiska läget hade försämrats. En sådan här reaktion från kungen tyder på ett klart missnöje från de katolska klerkernas och allmogens håll. Kungen menade att hans politiska agerande var fördelaktigt för alla och envar. Bönderna och det katolska prästerskapet opponerade sig mot kungens politik. I detta brev hävdar kungen å sin sida att han har agerat för ” Rijkens gagn och besta”.¹³ Registraturet kan användas för att besvara frågeställningen. Dackefejden omnämns i princip i alla brev till frälse, fogdar och allmoge i de inkluderade och omkringliggande landskapen.¹⁴

Allmogens och klerkernas mottagande av reformationen under Dackefejden framgår genom registraturet och frågeställningarna. Nästa källa som skall gås igenom här är också registratur.¹⁵ I denna källa framgår det hur kung Gustav behandlade det katolska kleresiet och vilka han höll ansvariga för Dackefejden. Detta står att finna i ett brev författat i Svartsjö den 15 maj 1543.¹⁶ Kungen skrev här om det katolska prästerskapets del i upproret: ” Och effter wij förnimme, att sådant sälskap haffwe altijdt waridt en stoor vrsack till thet buller och obestond, som her j Rikit vpå färde waridt haffwer, Är högeligen förnödenne att man haffwer öget vpå brädet med them”.¹⁷ Kungen ansåg att det katolska kleresiet genom tron hade förlett den agrara befolkningen till uppror. Detta hade lett Svea rike till ruinens brant. De katolska prästerna måste övervakas. Deras makt skulle inskränkas. Utifrån kungens reaktioner framgår det indirekt här att de katolska klerkerna i Småland var missnöjda med reformationen. Deras ekonomiska, politiska och sociala position var hotad.

Detta framgår också i brevet från Svartsjö den 15 maj.¹⁸ Kungen skrev att:

[...]Och är vår wilie och begären, att vm så är, thet i någon papist
öffuerkomme kunne, som emott Gudz ord eller elliest otroligen emot oss

¹³ *Konung Gustaf den förstes registratur 1542*. vol. XIV. Stockholm:Riksarkivet, [1893], s.296

¹⁴ *Konung Gustaf den förstes registratur 1542*. vol. XIV. Stockholm:Riksarkivet, [1893], s. 69-409. De bönder som deltog i Dackefejden kom från Småland, Västergötland och Östergötland. Ett par av de omkringliggande landskapen var Sörmland och Uppland.

¹⁵ *Konung Gustaf den förstes registratur 1543*. vol. XV. Stockholm: Riksarkivet, [1893], s.645.

¹⁶ *Konung Gustaf den förstes registratur 1543*. vol. XV, Stockholm: Riksarkivet, [1893], s.278-282

¹⁷ *Konung Gustaf den förstes registratur 1543*.vol. XV, Stockholm: Riksarkivet [1893], s.282

¹⁸ *Konung Gustaf den förstes registratur 1543*.vol. XV, Stockholm: Riksarkivet [1893] ,s.278-282

sig beuise wille, atj dhå skilie honum iffrå sitt prestegäld, och lathe honom therutöffwer tilböriligen straffet bliffwe.[...] ¹⁹

En katolsk präst skulle bli fråntagen sitt ämbete om han protesterade mot den reformatoriska läran eller mot centralmakten. Därtill kunde han straffas för exempelvis förtal eller kätteri. Utifrån de av kungen framhävda konsekvenserna framgår det att prästerskapet i Småland var missnöjt med reformationen i samband med Dackefejden. Deras lära, det ting som de trodde på, var i fara. På grund av reformationen var även deras ekonomiska trygghet och sociala position hotad.

Hur såg bönderna på reformationen? I ett brev författat i Stockholm den 3 juli 1542 skrev kungen följande sentens om de bönder som var delaktiga i Dackeupproret: (...) ”sådana Skogztiufwer och förrädeligit partij” , [...].²⁰ Kungen såg inte med blida ögon på upprorsmakare. Hans åsikt om bönderna är ett tecken på att allmogen var uppretade över det politiska läget. I händerna på centralmakten, blev reformationen ett ting som hotade böndernas tillvaro. Den trygghet som religionen gav dem i både jordelivet och i livet efter detta var borta. Bönderna ville återfå den här tryggheten. De ville även ha tillbaka sin politiska och ekonomiska självständighet. Då centralmakten avskaffat den katolska tron och reducerat böndernas självständighet, blev den varse om allmogens vrede.

I ett brev daterat den 18 maj 1543 i Svartsjö skrev kungen följande ord om de katolska prästerna och den agrara befolkningen: (...) ”så att gamle Bisper och präster, som then tijdt så wäll som nu myckit almogen med lygn och härrenskedh förförde [...] Ytterligere må allmogen thetta i sanning thetta , att rätte sigh ther fullelig efter, att Gud haffwer så sagt”.²¹

Kungen ansåg att de katolska biskoparna fört allmogen bakom ljuset och att bönderna var i behov av vägledning i alla situationer. Utifrån hans åsikter framgår det att de katolska klerkerna och allmogen var förbittrade över reformationens konsekvenser. Både prelaterna och den agrara befolkningen ansåg att den hade försämrat deras ekonomiska, politiska och sociala förhållanden. 1543 års registratur kommer indirekt

¹⁹ *Konung Gustaf den förstes registratur 1543*.vol. XV, Stockholm: Riksarkivet [1893] , s.282

²⁰ *Konung Gustaf den förstes registratur 1542*. vol. XIV, Stockholm: Riksarkivet, [1893], s.70

²¹ *Konung Gustaf den förstes registratur 1543*.vol. XV, Stockholm: Riksarkivet, [1893], s. 288

bidra till att det katolska prästerskapets och böndernas åsikter om reformationen framkommer i uppsatsen. De senare forskarbidragen får också göra ett bidrag till den här frågan.

2.2. Forskningsläge

Nästa källa som skall gås igenom här är de senare forskningsbidragen. De är fem till antalet. Här skall de kapitel och det innehåll som av är vikt för den här uppsatsen analyseras. Syftet och frågeställningarna ligger till grund för denna avvägning.

De skall ge svar på allmogens och kleresiets åsikter om reformationen. Tillsammans med registraturret kommer de att ge en vetenskaplig bild av mottagandet av reformationen i Småland under åren för Dackefejden, 1542-1543.

Den källa som skall gås igenom först är antologin *Auktoritet i förvandling – Omförvandling av fromhet, lojalitet och makt i reformationens Sverige* (2012).²² Två av de fem kapitlen skall brukas för uppsatsen. Deras innehåll korresponderar med uppsatsens syfte och frågeställning. Det första kapitlet har titeln ”Reformationsmotståndet och en kyrkosyn i förändring”.²³ Här behandlar kapitelförfattaren Martin Berntsson hur oppositionen mot reformationen artade sig.²⁴ I detta kapitel behandlar han även hur uppfattningen om ecklesiologin alternerades i och med den.²⁵

Den katolska sidan opponerade sig mot reformationen. Befolkningen önskade behålla fromhetslivet.²⁶ Tre av de skäl som orsakade motståndet under det tidiga 1500-talet var skatter, kyrkoreduktionen och en svensk kyrkomässa.²⁷ Skälet till bondebefolkningens idoga konservatism var kyrkoceremoniernas sociala värde.²⁸ De nedärvda sederna blickade Gud; skapade balans i jordesamhället och var vägen till himlen. Det hade den gjort i generationer. Religionen hade stor betydelse för bondebefolkningen. Den gav människorna trygghet i en otrygg värld. Allmogen ville inte mista den. Reformationens

²² *Auktoritet i förvandling – Omförhandling av fromhet, lojalitet och makt i reformationens Sverige*. Eva-Marie Letzter (ed.). Uppsala: Swedish Science Press, 2012, 136 s.

²³ Berntson, Martin. ”Reformationsmotståndet och en kyrkosyn i förändring”, s.33. I *Auktoritet i förvandling – Omförhandling av fromhet, lojalitet och makt i reformationens Sverige*, Eva-Marie Letzter (red.), s.33-69, 2012

²⁴ Berntson, Martin. ”Reformationsmotståndet och en kyrkosyn i förändring”, s.33. I *Auktoritet i förvandling – Omförhandling av fromhet, lojalitet och makt i reformationens Sverige*, Eva-Marie Letzter (red.), s.33-69, 2012

²⁵ Berntson 2012, s.36

²⁶ Berntson 2012, s.33

²⁷ Berntson 2012, s.33-34

²⁸ Berntson 2012, s.39

påverkan på kulturen och fromhetslivet behandlas i kapitlet.²⁹ Det gör även reformatorernas diskussioner om kyrkans fortsatta roll. Den förändrade teologiska polemiken och de protester som denna påverkan väckte var skälen till detta.³⁰

Religion var politik under 1500-talet. Till sist utreder Berntson två begrepp. Det första begreppet är, som Berntson framhåller det, ”Guds tjänst”.³¹ Såväl katolska som protestantiska förkunnare tillämpade detta begrepp. Det andra begreppet är ordet heligt och hur dess betydelse omformades under den första halvan av 1500-talet.³² Berntsons slutsats är att orden Guds tjänst och heligt ligger till grund för att bli varse bakgrunden till katolikernas kritik.³³ Hans slutsats är rimlig.

Reformationen var till gagn för vissa men skapade förvirring och ilska hos andra. Reformationens implikationer för båda sidor blir tydliga genom utröningen av dessa begrepp. Det här kapitlet kan bidra med den religiösa aspekten bakom upproret. Orden Guds tjänst och heligt bidrog till det här upproret. Vilka slutsatser har då Berntson kommit fram till angående begreppet Guds tjänst? Det brukades av såväl den katolska sidan som kung Gustav. Det var under uppror som kritiken mot den reformatoriska läran framkom.³⁴ Katolikerna hävdade att reformationen i händerna på centralmakten hade orsakat religionens förfall.³⁵

Det katolska kyrkofolket miste sina positioner och mässan och tideböerna blev illegitima. Bruket och bekräftandet av Guds tjänst hade upphört till följd av detta avskaffande.³⁶ Detta ting gav en stabil social tillvaro i det medeltida och tidigmoderna samhället. Den reformatoriska läran bröt den här tillvaron. Konsekvensen av det här var uppror. Dackefejden var ett sådant exempel. Kungen anklagades av allmogen och det

²⁹ Berntson 2012, s.35

³⁰ Berntson, Martin. ”Reformationsmotståndet och en kyrkosyn i förändring”, s.35. *I Auktoritet i förvandling – Omförhandling av fromhet, lojalitet och makt i reformationens Sverige*, Eva-Marie Letzter (red.), s.33-69, 2012

³¹ Berntson, Martin. ”Reformationsmotståndet och en kyrkosyn i förändring”, s.35. *I Auktoritet i förvandling – Omförhandling av fromhet, lojalitet och makt i reformationens Sverige*, Eva-Marie Letzter (red.), s.33-69, 2012

³² Berntson 2012, s.36

³³ Berntson 2012, s.36

³⁴ Berntson, Martin. ”Reformationsmotståndet och en kyrkosyn i förändring”, s.52-53. *I Auktoritet i förvandling – Omförhandling av fromhet, lojalitet och makt i reformationens Sverige*, Eva-Marie Letzter (red.), 2012, s.33-69, 2012

³⁵ Berntson 2012, s.52

³⁶ Berntson 2012, s.53

katolska kleresiet för visitationen där den reformatoriska mässan introducerats, där sakramentalierna höll på att slopas och kyrkosilvret beslagtogs.³⁷

Monarken hävdade å sin sida att han framhöll Guds tjänst genom att göra det klerikala systemets ägor till sina egna och genom att han gav order om visitationer.³⁸

Den katolska sidan anklagade honom för att mässan hölls på hemspråket, för restriktionen av sakramentalier som olja och salt och för att han tog kyrkosilvret i beslag.³⁹ Heligheten gick från att ha varit visuell, i form av till exempel sakramentalier, till att bli spirituell.⁴⁰ Kritiken från den katolska sidan berörde främst mässan.⁴¹ Man ansåg att dess symbolik gick om intet då den i och med reformationen hölls på hemspråket.⁴² Kontakten med Gud försvann genom att mässan började hållas på modersmålet. Möjligheten till frälsning försvann. Klerikens ämbete förändrades också med den förändrade mässan.⁴³ Då det sakrala kom ur Bibeln blev hans arbete istället undervisande.⁴⁴ Enligt den reformatoriska läran skulle prästen blott förmedla heligheten, Guds frälsning. I den romersk-katolska läran hade prästen varit en del av frälsningen. Mässan och prästämbetet blev världsliga.⁴⁵ Bönderna blev i princip jämlikar med kleresiet.⁴⁶

Vidare bidrar kapitlet med den katolska sidans reaktioner på reformationen i samband med Dackefejden.⁴⁷ De religiösa skälen till upproret framgår i kapitlet.⁴⁸ Berntsons kapitel styrker de indirekta uppgifterna om klerkernas och allmogens mottagande av reformationen i registratret. Dessa ting lägger grunden till en utröning om Dackefejden och mottagandet av reformationen. Upproret omnämns även i fyra andra litterära källor som författaren har införskaffat för den uppsatsen.

³⁷ Berntson 2012, Martin. ” Reformationsmotståndet och en kyrkosyn i förändring”, s.33-34. I *Auktoritet i förvandling – Omförhandling av fromhet, lojalitet och makt i reformationens Sverige*, Eva-Marie Letzter (red.), s.33-69, 2012

³⁸ Berntson 2012, s.58

³⁹ Berntson 2012, s.34

⁴⁰ Berntson 2012, s.44

⁴¹ Berntson 2012, s.58

⁴² Berntson 2012, s.62

⁴³ Berntson 2012, s.62

⁴⁴ Berntson 2012, s.44

⁴⁵ Berntson 2012, s.62

⁴⁶ Berntson 2012, s.62

⁴⁷ Berntson 2012, s.52

⁴⁸ Berntson 2012, s.52

Detta uppror omnämns även i nästa kapitel i *Auktoritet i förvandling*. Det heter ”Reformationens tilltal och begreppet ’kristet’ av Kajsa Brilkman i *Auktoritet i förvandling*”.⁴⁹ I sin text behandlar Brilkman hur ordet kristet artade sig i relation till orden kung och undersåte.⁵⁰ Brilkman skall i sitt kapitel påvisa hur religionen och politiken var ett under den tidiga reformationsprocessen i Sverige.⁵¹ Hon skall även utröna hur Gustav Vasas ställning i religionsfrågan från 1520-talet till år 1544.⁵² Brilkmans syfte är att hon skall undersöka hur reformationen förändrades från 1520-talet till 1540-talet.⁵³

Till min uppsats ger det här kapitlet en insikt i hur kung Gustavs ”tilltal” till allmogen under Dackefejden artade sig.⁵⁴ Kungens yttrande stärktes i takt med att han inrättade Conrad von Pyhy och Georg Norman i sin stab.⁵⁵ De reformatoriska tankegångarna fanns i Tyskland, varpå kungen adapterade dem genom sina tyska underlydande. Brilkman framhäver i sitt kapitel att ”Jag är här inte så intresserad av sådana aktörsfokuserade förklaringar, utan vill studera de konnotationer som förändringen bar med sig”.⁵⁶

En utröning av ett uppror kräver en historisk kontext, vilket jag känner fattas i hennes kapitel. Således kommer Brilkmans kapitel att spela mindre roll i uppsatsen.

Det ger också en insikt i hur undersåtarna reagerade på reformationen. För detta har Brilkman tolkat innehåll som finns i kungens registratur.⁵⁷ Detta kapitel kommer inte att bidra till att påvisa de katolska klerkernas och allmogens åsikter om reformationen i samband med Dackefejden då Berntson redan bidrar med dessa. Ordet kristet användes av både de reformerta och katolska teologerna.⁵⁸ Båda sidor ansåg att deras ”tilltal”⁵⁹ av ordet kristet var den riktiga definitionen, vilket Brilkman härleder till ” reformationens

⁴⁹ Brilkman, Kajsa. ”Reformationens tilltal och begreppet ’kristet’”. I *Auktoritet i förvandling- Omförhandling av fromhet, lojalitet och makt i reformationens Sverige*, Eva-Marie Letzter (red.), s.71-89. Uppsala: Swedish Science Press, 2012.

⁵⁰ Brilkman 2012, s.71

⁵¹ Brilkman 2012, s.72

⁵² Brilkman 2012, s.81-82

⁵³ Brilkman 2012, s.76

⁵⁴ Brilkman 2012, s.84-85

⁵⁵ Brilkman 2012, s.72

⁵⁶ Brilkman 2012, s.72

⁵⁷ Brilkman 2012, s.85

⁵⁸ Brilkman 2012, s.74-75

⁵⁹ Detta är Brilkmans term., min anm. Kajsa Brilkman. ”Reformationens tilltal och begreppet ’kristet’”, s.76-77. I *Auktoritet i förvandling- Omförhandling av fromhet, lojalitet och makt i reformationens Sverige*, Eva-Marie Letzter (red.), s.71-89. Uppsala: Swedish Science Press, 2012.

tal om vad som var kristet för det första att kristet blev detsamma som den enda och sanna kunskapen om hur människan blev frälst”, samt att ” detta begrepp bar med sig en kampkaraktär”.⁶⁰ Brilkman försöker påvisa att kampen om begreppet kristet därmed fick en kampkaraktär.⁶¹ Det blev en definitionstvist mellan teologer. Brilkman framhäver också att kunskap om reformationshistoria är viktig i diskussionen angående av förändringarna av begreppet kristet.⁶² Den reformatoriska läran framhöll att allmogen skulle ta till sig, som Brilkman framhåller det, ” den sanna kunskapen”.⁶³ Allmogen skulle bli medveten om religionens innebörd genom att ta till sig dess budskap och genom den erhålla Guds nåd.⁶⁴ Gemene man kunde erhålla kännedom om religionen genom pragmatiska ceremonier och en innerlig förståelse för vad som var sant.⁶⁵ En kännedom om tron och rättframma ceremonier var vägen till frälsning i Luthers lära. Berntson bidrar med detta i sitt kapitel. Således kommer inte Brilkmans kapitel att brukas för det här.

Brilkman framhåller kungens religiösa ståndpunkter under en tjugoförårsperiod.⁶⁶ Baserat på avgränsningarna kommer författaren att bruka de åsikter som framkom på 1530-talet och under Dackefejden. Under 1530-talet var bruket av ordet kristet befintligt.⁶⁷ Vid tiden för Dackefejden förekom ordet kristet regelbundet.⁶⁸ Kungen framställde sig som en äkta kristen under det här upproret.⁶⁹ ” Den sanna kunskapen” gällde nu kungen fullt ut.⁷⁰ Kungens legitimitet grundades nu även på den religion han erkände.⁷¹

⁶⁰ Brilkman 2012, s.76-77

⁶¹ Brilkman 2012, s.76

⁶² Brilkman 2012, s.76

⁶³ Brilkman 2012, s.77

⁶⁴ Brilkman 2012, s.77

⁶⁵ Brilkman 2012, s.77

⁶⁶ Brilkman 2012, s.71-89

⁶⁷ Brilkman, Kajsa, ”Reformationens tilltal och begreppet ”kristet”, s.81. I *Auktoritet i förvandling- Omförhandling av fromhet, lojalitet och makt i reformationens Sverige*, Eva-Marie Letzter (red.) s.71-89, 2012

⁶⁸ Brilkman 2012, s.81

⁶⁹ Brilkman 2012, s.82

⁷⁰ Brilkman, Kajsa, ”Reformationens tilltal och begreppet ”kristet”, s.82. I *Auktoritet i förvandling- Omförhandling av fromhet, lojalitet och makt i reformationens Sverige*, Eva-Marie Letzter (red.) s.71-89, 2012. Detta är Brilkmans term, min anm.

⁷¹ Brilkman 2012, s.83

Hur orden undersåte och kristet utvecklades från 1520- till 1540-talet behandlas likväl av Brilkman.⁷² De ordalag som kungen brukade under 1530-talet och under Dackefejden kommer att omnämnas i uppsatsen.⁷³ Gustav Vasas ordalag blev starkare under Dackefejden.⁷⁴ Utifrån kungens bruk av ordet kristet framgår det att hans makt stärktes mer och mer.

I ett brev till allmogen i Uppsala 1543 skrev kungen om det pågående upproret och om ledaren Nils Dacke. Brilkman framhäver följande sentens ur 1543 års registratur: (...)” ten Skogztiuff, Mördere Kättere och Förrädere Nils Dacke”.⁷⁵(...)

Brilkmans tolkning här är att rikets säkerhet ansågs vara i fara på grund av att danskar befann sig där, att rikets stabilitet var i fara och att den reformatoriska läran var utsatt.⁷⁶ Detta är en rimlig slutsats då gränslandet där Dacke bodde hade kontakter med Danmark, då upproret var omfattande och då bönderna ville ha tillbaka den katolska läran.

Brilkman uttröner till sist kungens krav på hur allmogen respektive adeln skulle bete sig på ett kristet sätt.⁷⁷ För allmogens del så bottnade detta kristna manér i en yrkan från centralmakten.⁷⁸ Denna yrkan är ett bevis på centralmaktens stärkta position. Brilkmans slutsats här är att genom centralmaktens yrkan blev gemene man medveten om den kristna tron.⁷⁹ Allmogen var kapabel till att bete sig på ett kristet sätt genom denna medvetenhet.⁸⁰ Detta är kungens och de andra reformivrnarnas uppfattning om hur allmoge och frälse skulle bete sig. Den reformerta läran lade grunden till ett nytt förhållande mellan regenten och stånden.⁸¹ Det bottnade i såväl plikteslöften som i den nya religionskännedomen.⁸²

Vilka teorier har då forskarna om Dackefejden? Berntson och Brilkman anser att det fanns ett religiöst skäl till upproret. Enligt Berntson ansåg den katolska sidan att kung

⁷² Brilkman 2012, s.83-88

⁷³ Brilkman 2012, s.84-86

⁷⁴ Brilkman 2012, s.84

⁷⁵ Brilkman 2012, s.85

⁷⁶ Brilkman 2012, s.85

⁷⁷ Brilkman, Kajsa, ”Reformationens tilltal och begreppet ”kristet”., s.86-87. I *Auktoritet i förvandling-Omförhandling av fromhet, lojalitet och makt i reformationens Sverige*, Eva-Marie Letzter (red.) s.71-89, 2012

⁷⁸ Brilkman 2012, s.86, se källhänvisning 52 i Brilkmans kapitel, min anm.

⁷⁹ Brilkman 2012, s.86, se källhänvisning 52 i Brilkmans kapitel, min anm.

⁸⁰ Brilkman 2012, s.86

⁸¹ Brilkman 2012, s.88

⁸² Brilkman 2012, s.88

Gustav hade introducerat en oberättigad religion.⁸³ Brillman framhäver att den katolska sidan ansåg att regenten motsatte sig kristendomen.⁸⁴

Det religiösa skälet till Dackefejden var att mässan nu hölls på det inhemska språket; att sakramentalierna förkastades och att kyrkosilvret togs i beslag.⁸⁵ Det religiösa skälet var av vikt för upproret. Genom visitationen togs den katolska mässan bort, varpå kontakten med Gud och det heliga försvann. Vägen till frälsning var borta. Berntson och Brillman konstaterar detta.

Vilka skäl för Dackefejden anges i Åke Andréns Sveriges kyrkohistoria. 3.

Reformationstid, Magnus Nymans Förlorarnas historia- Katolskt liv från Gustav Vasa till drottning Kristina, Hjalmar Holmqvists Svenska kyrkans historia. Tredje bandet.

Reformationstidevarvet 1521-1611 och Lars-Olof Larssons Gustav Vasa- Landsfader eller tyrann? Vilka skäl anger André för Dackefejden? Här framhäver André att: ”

Orsakerna till upproret var både ekonomiska, sociala och religiösa”.⁸⁶ De religiösa skälen var att liturgin förbjöds; kleresiet tvingades att bekänna sig till den reformerta tron och kyrkorna tömdes på både silver och dyrbara tyger. Det ekonomiska skälet var att skattetrycket ökade och att handeln med det danska landskapet Blekinge förbjöds.⁸⁷

Genom detta förbud erhöll den svenska kronan inkomster och politiskt inflytande.⁸⁸ Det

sociala skälet verkar ha kommit av den inskränkta handeln.⁸⁹ Under Kalmarunionen hade den förekommit med landskapen Småland och Blekinge och det gränsland som fanns mellan de båda landskapen. Ett antal handelstraktat anstiftade inskränkningen.

Genom den miste de kontakten med köpmännen i Blekinge.⁹⁰

Genom visitationen miste bönderna miste den sociala stabilitet som religionen hade försett dem med.⁹¹ Den hierarki som den katolska tron lagt grunden till försvann.

Böndernas tillvaro försämrades åren innan Dackefejden.

⁸³ Berntson, Martin. ” Reformationsmotståndet och en kyrkosyn i förändring”, s.53. I *Auktoritet i förvandling – Omförhandling av fromhet, lojalitet och makt i reformationens Sverige*, Eva-Marie Letzter (red.), s.33-69, 2012

⁸⁴ Brillman, Kajsa, ”Reformationens tilltal och begreppet ”kristet”, s.82. I *Auktoritet i förvandling- Omförhandling av fromhet, lojalitet och makt i reformationens Sverige*, Eva-Marie Letzter (red.) s.71-89, 2012

⁸⁵ Berntson, Martin. ” Reformationsmotståndet och en kyrkosyn i förändring”, s.53. I *Auktoritet i förvandling – Omförhandling av fromhet, lojalitet och makt i reformationens Sverige*, Eva-Marie Letzter (red.), s.33-69, 2012

⁸⁶ Åke André. *Sveriges kyrkohistoria. 3. Reformationstid*. Stockholm: Verbum Förlag AB, 1999, s.108

⁸⁷ André 1999, s.108

⁸⁸ André 1999, s.108

⁸⁹ Min anm.

⁹⁰ André 1999, s.108

Vilka skäl anger Nyman för Dackefejden i sitt alster? Nyman anser att höjda skatter; en utökad kontroll från centalmaktens sida och en striktare handel orsakade upproret.⁹² Nyman anger politiken och ekonomin som huvudskäl till Dackefejden. Böndernas revenyer och politiska självstyre hade reducerats och förminskats. Denna källa skall brukas för att ge en historisk kontext.

Hjalmar Holmqvist menar att Dackefejden kom av ekonomiska, sociala och religiösa skäl.⁹³ Kung Gustavs handelstraktat stoppade frihandeln med Blekinge och reducerade gränsbornas inkomster.⁹⁴ Det sociala skälet var att gränsborna isolerades till följd av restriktionerna. Handeln bedrevs nu från Kalmar stad. De religiösa skälen var den reformatoriska lärans ankomst och konfiskationen av kyrkosilver.⁹⁵ Andrén anger samma skäl för detta uppror.⁹⁶ Allmogens och det katolska kleresiets situation försämrades på alla samhällsplan. Bönderna ville bruka ”den gamla goda läran” och prästerna ville återfå sin sociala status och sitt politiska inflytande. För bönderna innebar ”den gamla goda läran” att de åter skulle erhålla frälsningen, då den katolska tron skulle återinföras. Deras politiska självständighet, som framkom vid lands- och häradsting, skulle också återfås. Den sociala stabilitet, den hierarki, som religionen hade gett upphov till skulle också återupprättas.

Lars-Olof Larsson anger politiska, ekonomiska och sociala skäl för Dackefejden.⁹⁷ Det politiska skälet var att kung Gustav sökte ta kontrollen över gränslandet.⁹⁸ Böndernas lokalpolitiska inflytande förhindrades av centralmakten.⁹⁹ Det höjda skattetrycket som hotade att reducera böndernas inkomster var det ekonomiska skälet.¹⁰⁰ Att centralmakten inte hade beaktat bondeståndets konservatism var det sociala skälet.¹⁰¹ Larsson anger inte direkt vilka ting som skulle bevaras.¹⁰²

⁹¹ Min anm.

⁹² Magnus Nyman. *Förlornas historia- Katolskt liv från Gustav Vasa till drottning Kristina*. Uppsala: Katolska Bokförlaget, 1997., s.86

⁹³ Hjalmar Holmqvist. *Svenska kyrkans historia. Tredje bandet. Reformationstidevarvet 1521-1611*. Stockholm:Svenska kyrkans diakonistyrelsens bokförlag, 1933, s.298

⁹⁴ Holmqvist 1933, s.298

⁹⁵ Holmqvist 1933, s.298

⁹⁶ Andrén. *Sveriges kyrkohistoria. 3. Reformationstid.*, s.108.

⁹⁷ Lars-Olof Larsson. *Gustav Vasa- landsfader eller tyrann?* Stockholm: Bokförlaget Prisma, 2002, s.237.

⁹⁸ Larsson 2002, s.237

⁹⁹ Larsson 2002, s.237

¹⁰⁰ Larsson 2002, s.237

¹⁰¹ Larsson 2002, s.237

¹⁰² Min anm.

Jag anser att den katolska tron var ett av de ting som bondeståndet och kleresiet ville bevara. Religionen gav social stabilitet, en hierarki. Den gav trygghet i en otrygg värld. Bönderna ville inte mista denna trygghet. För de katolska prelaterna gav också religionen ekonomisk trygghet och en social och politisk position. De hade både andlig och politisk makt. Under uppror framkommer de åsikter som döljs i tider av stabilitet. Genom att behandla och resonera kring detta i ett arbete skapas en vetenskaplig bild av att starkt förankrade samhällsförhållanden och konservativa mentaliteter inte lät sig förändras utan motstånd.

3. Analys

3.1. Allmogens och kleresiets mottagande av reformationen i Småland under Dackefejden

Grunden till det negativa mottagandet av reformationen i Småland låg i den katolska och reformatoriska teologin. I Tyskland fanns Martin Luther. Den katolska kyrkan fanns i Västeuropa, Centraleuropa och Skandinavien. De tre ting som var viktigast för allmogen och prästerskapet inom den katolska tron var gudstjänsten, sakrament och sakramentalierna.¹⁰³ Genom gudstjänsten kom allmogen i kontakt med andra katoliker och med det sakrala.¹⁰⁴ Kontakten med andra katoliker och med det sakrala var av vikt för att erhålla absolutionen.¹⁰⁵ Genom banden till både himmelens väsen, såsom Sebaot, helgon och rättrogna som kommit till himmelriket, och genom banden till klerker och andra katoliker erhöll man absolutionen. Den samvaro och den kollektivism som fanns i det katolska fromhetslivet gjorde att det heliga sågs som något förtroligt. I absolutionsceremonin erhölls kontakten med Gud både på en enskild och en kollektiv nivå.¹⁰⁶

Av den kollektiva uppfattningen bildades ett religiöst samfund som gav upphov till social trygghet, en hierarki. Genom att man aktivt deltog i gudstjänsten erhöll man frälsningen. Genom frälsningen var man befriad från synden. Man undvek helvetet genom att man deltagit i gudstjänsten och erhållit Guds, prästernas och andra katolikers

¹⁰³ Berntson, Martin. ” Reformation motståndet och en kyrkosyn i förändring”, s.38. I *Auktoritet i förvandling – Omförhandling av fromhet, lojalitet och makt i reformationens Sverige*, Eva-Marie Letzter (red.), s.33-69, 2012

¹⁰⁴ Berntson 2012, s.38

¹⁰⁵ Berntson 2012, s.39

¹⁰⁶ Berntson 2012, s.39

frälsning. Detta var av stor betydelse för dåtidens människor. Med en kort och slitsam tillvaro på jorden, var löftet om himmelriket oemotståndligt.

Genom gudstjänsten blev också ett kryptiskt ting, den saliggörelse som Jesus ger till de troende, fysiskt påtagligt.¹⁰⁷ Det var av vikt att denna ceremoni företogs på ett traditionellt vis.¹⁰⁸ Den andliga frälsningen kunde inte tolkas logiskt, utan påvisades med en ceremoni som innefattade heliga föremål och heliga handlingar.¹⁰⁹ De heliga handlingarna var sakramenten¹¹⁰ och de heliga föremålen var sakramentalierna, såsom palmblad och ljus.¹¹¹ Klerkernas genom ordinationen erhållna helighet, sakramentalierna och sakramenten skänkte frälsning, stabilitet och var samtidigt uttryck för hur Guds värld såg ut.¹¹²

Det var en genomgod plats där djävulens påfynd, synden, inte existerade. Med lite eftertanke blir det tydligt vilken auktoritet kyrkan hade i det medeltida samhället. Himmelen var fridfull; helvetet var fruktansvärt, kyrkan visade vägen till himmelen. I en värld där människorna levde korta och slitsamma liv var religionen en grundbult. Den gav hopp om en tillvaro i frid och ro. Detta hopp gav kyrkan auktoritet.

Dess makt skulle dock komma att brytas genom Martin Luthers framträdande och den reformatoriska lärans ankomst. Nu skall jag kort behandla Luthers teologiska åsikter. Dessa åsikter kom både direkt och indirekt att bana väg för Dackefejden. Till skillnad från den romersk-katolska gudstjänsten där det sakrala framkom genom bruk av föremål, präster och sakrament, framkom det sakrala genom tron.¹¹³ Tron kom av Gud och Gud uppenbarade sig i form den helige Ande och gav tron till de människor som brukade sakramenten och evangeliet.¹¹⁴ Vidare ansåg Luther att flertalet religiösa seder kunde ge sammanhållning, men inte absolution.¹¹⁵

¹⁰⁷ Berntson 2012, s.38

¹⁰⁸ Berntson 2012, s.38

¹⁰⁹ Berntson 2012, s.38

¹¹⁰ Såsom dop och bröllop, min anm.

¹¹¹ Berntson 2012, s.39

¹¹² Berntson 2012, s.39

¹¹³ Berntson 2012, s.41

¹¹⁴ Berntson 2012, s.41

¹¹⁵ Berntson 2012, s.42

Genom sin teologiska ståndpunkt ifrågasatte Luther nyttjandet av präster och föremål. De bar inte på någon helighet och gav således ingen absolution. De tre ting som gav absolution var den heliga skrift, dopet och nattvarden.¹¹⁶ Luther ansåg, kontra den katolska kyrkans struktur med munkar, klerker och påve, att kyrkans struktur utgjordes av ett samfund bestående av människor som accepterat tron genom den helige Ande.¹¹⁷ Detta andliga väsen framkom genom evangeliet.¹¹⁸ Luther framhöll i de Schmalkaldiska artiklarna att samfundet bekände den helige Ande på, kontra den katolska kyrkans ”aktiva” samfund, på ett inaktivt sätt.¹¹⁹ Tron gavs till människorna genom att helig Ande framkallades genom ett av sakramenten och allmogens kropp och själ fylldes av tron.

Absolutionen var därmed erhållen och synden var borta. Den mest centrala punkten i Luthers lära var vilken position kyrkan hade inom teologin.¹²⁰ Inom den reformatoriska teologin ansåg man att, som Berntson framhäver det, ”den sanna kyrkan” var något spirituellt.¹²¹ Den världsliga kyrkan motsvarade inte, som Berntson framhåller det, ”de heligas samfund”.¹²² Luther menade att den världsliga kyrkan och den spirituella kyrkan var två separata ting.¹²³ Det sakrala var något upphöjt, något överjordiskt. Himmelriket var överjordiskt, menade Luther. Man kunde inte se det, man kunde bara känna det.

Man kände det när man genom evangeliet och sakramenten erhöll tron. Då sakramenten var nyckeln till himmelriket hamnade de katolska klerkernas sakrala status i skymundan i Luthers lära.¹²⁴ De var inte en del av absolutionen, utan skulle predika Guds ord.¹²⁵ Istället för att vara en del av det sakrala, skulle prästerskapet genom predikan, ett rättframt förkunnande av Guds ord, *förmedla det sakrala till allmogen*. Det behövde inte förklaras då Guds budskap var givet. I den reformatoriska läran var, som Martin Berntson framhäver det, ”fromhetskulturen”, av en informerande art.¹²⁶

¹¹⁶ Berntson 2012, s.41

¹¹⁷ Berntson, Martin. ”Reformationsmotståndet och en kyrkosyn i förändring”, s.38. I *Auktoritet i förvandling – Omförhandling av fromhet, lojalitet och makt i reformationens Sverige*, Eva-Marie Letzter (red.), s.33-69, 2012

¹¹⁸ Berntson 2012, s.40

¹¹⁹ Berntson 2012, s.40

¹²⁰ Berntson 2012, s.40

¹²¹ Berntson 2012, s.40

¹²² Detta är Luthers term återgiven av Berntson, se Berntson 2012, s.40, min anm.

¹²³ Berntson 2012, s.40

¹²⁴ Berntson 2012, s.40-41

¹²⁵ Berntson 2012, s.44

¹²⁶ Berntson 2012, s.43

Den skulle framhävas, men den behövde inte förklaras. Inom den katolska kyrkan var ”fromhetskulturen” av en påvisande art.¹²⁷ I den katolska liturgin förklarades och erhöles frälsningen genom sakramenten, sakramentalierna och det religiösa samfundets medverkan. Luther ansåg å sin sida att alla som bekände sig till kristendomen när som helst kunde erhålla evangeliets absolution.¹²⁸ Han ansåg också att människan själv var ansvarig för att han eller hon erhöles frälsningen genom att bruka evangeliet.¹²⁹ Ett tredje inslag i Martin Luthers teologi var att alla människor var sin egen gudsman.¹³⁰

Luther ansåg att alla kristna möjlighet till frälsning och människorna var medvetna om vad de behövde göra för att erhålla frälsningen. Det krävdes egenansvar. Det var upp till människorna själva om de erhöles absolutionen eller inte. Vilka konsekvenser denna lära fick för det katolska kleresiet och allmogen i Småland skall snart utrönas.

Utifrån innehållet i källorna, förefaller det inte som om Luther var ute efter att bryta den katolska kyrkans status. Det förefaller mer troligt att hans ambition var att skapa en tro som han själv fann godtagbar.

Strax skall det utrönas vilka följder reformationen fick i händerna på en tidigmodern monark, Gustav Vasa. Han var emellertid inte den enda världsliga furste som spred och brukade den reformatoriska läran. Furstarna i Tyskland spelade en roll när det kom till spridningen av den reformatoriska läran.¹³¹ Deras politiska inflytande låg till grund för det här. Genom att använda det kunde de sprida den reformatoriska läran. De gjorde detta genom att uttrycka ett stöd för Luthers lära och genom att implementera den i sina furstendömen. Hade de inte bistått den reformatoriska läran, hade den gått om intet.¹³² De tyskar som huserade i handelsstäderna kring Östersjön spelade också en viktig roll.¹³³ De kunde ta del av den information som nådde Sverige från Tyskland. De katolska biskoparna i städerna stod handfallna inför utvecklingen.¹³⁴ Detta kom av att

¹²⁷ Berntson 2012, s.43

¹²⁸ Berntson 2012, s.41

¹²⁹ Berntson 2012, s.42

¹³⁰ Berntson 2012, s.41

¹³¹ Åke Andréén. *Sveriges kyrkohistoria. 3. Reformationstid*. Stockholm: Verbum Förlag AB, 1999, s.17

¹³² Andréén 1999, s.17

¹³³ Andréén 1999, s.17

¹³⁴ Andréén 1999, s.17

städernas rättsliga position var autonom.¹³⁵ Biskoparna hade inte samma politiska inflytande i städerna som i den agrara miljön.

Detta kommer att framgå i utröningen av Dackefejden som skall göras nu. Den historiska kontexten kring Dackefejden inleddes år 1538 med kung Gustavs förändrade kyrkopolitik.¹³⁶ Den kom av ett försämrat politiskt läge, både inrikes och utrikes.¹³⁷ För att finna bakgrunden till det här får man gå tillbaka till år 1535, då kung Gustav höll överläggningar med det Schmalkaldiska förbundet.¹³⁸ Det här året var det utrikespolitiska läget gynnsamt. Hansestaden Lübeck förlorade ett sjöslag mot kung Gustav och kung Kristian III av Danmark och i slaget vid Öxnebjerg sommaren 1535 miste staden sitt monopol på handeln i Östersjön.¹³⁹ Kung Gustav hade stärkt sin politiska makt. Han var inte längre tvungen att bruka en återhållsam kyrkopolitik för att erhålla den katolska kyrkans stöd.¹⁴⁰ Vidare kunde han nu släppa tanken på att understödja de holländska städer som kontrollerades av kejsaren och kung Kristian III var på väg mot seger i Grevefejden.¹⁴¹ Kung Gustav riktade nu in sig på att bli medlem i det Schmalkaldiska förbundet.¹⁴² Vägen dit banades av kungens svåger, Kristian III av Danmark, som sade att han skulle föreslå kung Gustav för de andra förbundsmedlemmarna.¹⁴³ I utbyte önskade kung Kristian Gustavs understöd i Grevefejden.¹⁴⁴

Motståndet mot kungens ansökan om medlemskap lät inte vänta på sig. Berend von Melen, kungens släkting, hade länge baktalat kung Gustav inför förbundets medlemmar.¹⁴⁵ Ett medlemskap i det Schmalkaldiska förbundet var en chans för kung Gustav för att rentvå sitt namn.¹⁴⁶ För att erhålla detta var han tvungen att uttrycka sitt stöd för den reformatoriska läran.¹⁴⁷ Kungen behövde ett utrikespolitiskt stöd för att

¹³⁵ Andren 1999, s.17

¹³⁶ Andren 1999, s.92

¹³⁷ Andren 1999, s.93

¹³⁸ Andren 1999, s.82

¹³⁹ Andren 1999, s.82

¹⁴⁰ Andren 1999, s.82

¹⁴¹ Andren 1999, s.82

¹⁴² Andren 1999, s.83

¹⁴³ Andren 1999, s.83

¹⁴⁴ Andren 1999, s.83

¹⁴⁵ Andren 1999, s.83

¹⁴⁶ Andren 1999, s.83

¹⁴⁷ Andren 1999, s.83

kunna stärka sin inrikespolitiska makt. Det Schmalkaldiska förbundet var ett förbund av protestantiska furstar med syfte att skydda den reformatoriska läran.

För att finna bakgrunden till den reformatoriska lärans utveckling i Sverige får man gå tillbaka till år 1529. Då hölls Örebro kyrkomöte.¹⁴⁸ På detta möte kringgärdades den kanoniska lagen genom dispenser, men den katolska kyrkans företrädare kunde motsätta sig dessa dekret.¹⁴⁹ Den katolska kyrkan hade ett fortsatt politiskt inflytande under det sena 1520-talet. Statsmakten hade ännu inte något inflytande över kyrkopolitiken, utan kyrkan var fortfarande en självständig institution.

Vid Uppsala kyrkomöte 1536 antogs dekret som reformerade liturgin.¹⁵⁰ Det beslut som gav upphov till reaktioner hos allmogen var att celibatet togs bort.¹⁵¹ En bakgrund till reaktionerna var att prästernas hushållerskor inte hade någon arvsrätt.¹⁵² För de katolska prästerna fanns det ett krav på celibat, men det förbisågs då prästerna hade hushållerskor.¹⁵³ Enligt det nya dekretet kunde prästerna fördrivas från sina ämbeten tills de antingen gifte sig eller höll celibatlöftet.¹⁵⁴ Statens makt över kyrkan stärktes under 1530-talet. Prästernas sociala position inskränktes.

Ett konkret beslut om att reformationen skulle implementeras fullt ut togs inte av Gustav Vasa under 1530-talet.¹⁵⁵ Bönderna tog avstånd från den reformatoriska läran, vilket ledde till att kungen, trots påtryckningar vid Nyköpings herredag 1538, dolde sin ståndpunkt i religionsfrågan.¹⁵⁶ Kungen ville undvika uppror. Brillman anger att kungen inte brukade ordet kristet under 1530-talet.¹⁵⁷ Istället påminner han allmogen om deras, med Brillmans ord, ”troskap”.¹⁵⁸ Detta vittnar om den inrikespolitiska

¹⁴⁸ Magnus Nyman. *Förlorarnas historia- Katolskt liv från Gustav Vasa till drottning Kristina*, Uppsala: Katolska bokförlaget, 1997, s.75

¹⁴⁹ Nyman 1997, s.75

¹⁵⁰ André. *Sveriges kyrkohistoria. 3. Reformationstid*, s.13

¹⁵¹ Nyman. *Förlorarnas historia- Katolskt liv från Gustav Vasa till drottning Kristina*, s.77-78

¹⁵² Nyman 1997, s.79

¹⁵³ André. *Sveriges kyrkohistoria. 3. Reformationstid*, s.85

¹⁵⁴ André 1999, s.85-86

¹⁵⁵ André 1999, s.88

¹⁵⁶ Lars-Olof Larsson. *Gustav Vasa – landsfader eller tyrann?* Stockholm: Bokförlaget Prisma, 2002, s.223

¹⁵⁷ Brillman, Kajsa, ”Reformationens tilltal och begreppet ”kristet” ., s.84. I *Auktoritet i förvandling- Omförhandling av fromhet, lojalitet och makt i reformationens Sverige*, Eva-Marie Letzter (red.) s.71-89, 2012

¹⁵⁸ Brillman 2012, s.84

situationen i riket. Kungen behövde vara säker på att allmogen höll sig lugn då det utrikespolitiska läget var osäkert. Han vågade inte riskera dess vrede.

Kungen var medveten om att han behövde en stabil inrikespolitisk situation, då situationen utomlands kunde förändras omgående.¹⁵⁹

Att införa den reformatoriska tron var otänkbart enligt kungen under 1530-talet. Om han först införde den och retade upp allmogen och den utrikespolitiska situationen därefter försämrades, var hans ställning som monark högst utsatt. Detta scenario skulle kunna leda till hans avsättning. Kungen hade goda skäl att vara varsam i sin kyrkopolitik.

Läget för kyrkan under det sena 1530-talet var komplicerat då båda religionerna tilläts verka.¹⁶⁰ Till exempel så hade Västerås stift ett reformatoriskt domkapitel och biskop

medan biskoparna och domkapitlet i Växjö stift var reform-katolska.¹⁶¹ Båda religionerna erkändes i kungadömet. Detta faktum bidrog inte till Dackefejden. Det var

en distinktion mellan stiftet och var inte tillräckligt för att orsaka ett uppror. För det krävdes det ett avskaffande av den katolska tron. Den reformatoriska tron fick ett större inflytande vid Uppsala kyrkomöte.¹⁶² Den teologiska kompromiss som erhållits vid 1529 års kyrkomöte hade förkastats och den reformatoriska läran höll på att vinna mark.

Kung Gustav stödde det här beslutet indirekt men då den utrikespolitiska situationen var osäker, satte han senare stopp för den religiösa utvecklingen.¹⁶³ Resultatet av centralmaktens förbud mot en spridning av den reformatoriska läran var att den reformkatolska tron förblev legitim. Med dess ingripande upprätthölls den teologiska kompromiss som hade antagits vid Örebro kyrkomöte.

Den katolska kyrkan miste emellertid sin politiska, militära och ekonomiska makt.

Vakanser och konfiskationer underminerade domkapitlens och biskoparnas ekonomiska status. Vid vakanserna tog centralmakten kanikernas revenyer och vid konfiskationerna tog den biskoparnas revenyer. De ekonomiska inskränkningarna ledde till att domkapitlens inflytande förminskades och biskoparna inte längre hade råd till att hålla soldater.¹⁶⁴ För domkapitlet kom denna reducering också av att centralmakten gav tjänsterna till personer inom dess egna led. Biskoparnas gods tillhörde nu centralmakten

¹⁵⁹ Åke Andréén. *Sveriges kyrkohistoria. 3. Reformationstid*. Stockholm: Verbum Förlag AB, 1999, s.88

¹⁶⁰ Andréén 1999, s.88

¹⁶¹ Andréén 1999, s.88

¹⁶² Andréén 1999, s.89

¹⁶³ Andréén 1999, s.89

¹⁶⁴ Andréén 1999, s.89

och bisperna hade uteslutits ur rådet.¹⁶⁵ Genom de här inskränkningarna stärkte centralmakten sin politiska och ekonomiska makt. Den erhöll också kontrollen över religionen.

Från år 1538 försämrades den utrikespolitiska situationen.¹⁶⁶ Det Schmalkaldiska förbundet avslög kungens ansökan om medlemskap till följd av den position som Berend von Melen hade i det.¹⁶⁷ Med denna nekan hade han gått miste om att erhålla bistånd från de evangeliska furstarna.¹⁶⁸ Ett annat exempel var att kungen rustade upp armén i händelse av ett krig. Ett tredje exempel var de undermåliga relationerna med Danmark och Preussen.¹⁶⁹ Den försämrade utrikespolitiska situationen innebar att kungen behövde en stark inrikespolitik. För att uppnå detta behövde kungen en handlingskraftig person. Valet föll på Conrad von Pyhy.¹⁷⁰ Med honom som kansler ändrades centralförvaltningen. Han förändrade genom att implementera, som Lars-Olof-Larsson formulerar det, ”furstemaktens höghetsrätt”.¹⁷¹

Regenten hade fullständig rätt att härska. Han och han enbart skulle styra riket. Det här tilltalade kung Gustav. Han kunde nu implementera de reformatoriska idéerna fullt ut.

Det första han gjorde var att han i december 1539 utropade George Norman till superintendent, kyrkans högste ”överhuvud”.¹⁷² Detta tillsättande var ett politiskt drag från kungens sida. Han kunde genom Norman kontrollera kyrkan. Kyrkan blev centralstyrd. Under George Norman stod biskopen i Västerås stift, biskop Henrik.¹⁷³ Denne biskop kom oavsiktligt bana väg för Dackefejden.¹⁷⁴ Kyrkans auktoritet hade nu tillfallit centralmakten. Ett hinder kvarstod: de båda reformatorerna Olaus Petri och Laurentius Andreae.¹⁷⁵ Pyhy framhöll idéerna om furstemaktens höghetsrätt som inlett en transformation av centralförvaltningen under kyrkomötet i Uppsala.¹⁷⁶

Reformkatolikerna godkände dem efter ett tag, men de båda reformatorerna gjorde det

¹⁶⁵ Andréén 1999, s.89

¹⁶⁶ Larsson. *Gustav Vasa – landsfader eller tyrann?*. Stockholm: Bokförlaget Prisma, 2002, s.205

¹⁶⁷ Andréén 1999, s.93

¹⁶⁸ Andréén. *Sveriges kyrkohistoria. 3. Reformationstid.*, s.93

¹⁶⁹ Andréén 1999, s.93

¹⁷⁰ Larsson. *Gustav Vasa – landsfader eller tyrann?*. s.216

¹⁷¹ Larsson 2002, s.223

¹⁷² Larsson. *Gustav Vasa – landsfader eller tyrann?*, s.223

¹⁷³ Andréén. *Sveriges kyrkohistoria 3. Reformationstid.*, s.99

¹⁷⁴ Min anm.

¹⁷⁵ Andréén. *Sveriges kyrkohistoria. 3. Reformationstid.*, s.98

¹⁷⁶ Larsson. *Gustav Vasa – landsfader eller tyrann?* ., s.223

inte.¹⁷⁷ Under rättegången 1540 beskylldes de för landsförräderi och tilldelades dödstraff.¹⁷⁸ Senare omvandlades straffet till dryga viten.¹⁷⁹ Det blev en dyr affär för Andreæ som tvingades betala med egna medel, medan Olaus Petri slapp betala då Stockholms stad gick i god för honom.¹⁸⁰

Följderna av rättegången var att kung Gustav nu kunde reformera det rådande kyrkosystemet utifrån sina egna idéer och att de båda reformatorerna var satta ur spel.¹⁸¹ Hans politiska makt hade stärkts betydligt. Centralmaktens sista politiska åtgärd för ett maktövertagande genomfördes under Örebros herredag.¹⁸² Under mötet i fråga gick kung Gustav mot den lag som förkunnade valrike, den så kallade landslagen, och krävde att herredagen skulle reglera arvrike.¹⁸³ Kungens krav på arvrike gavs inte laga kraft det här året. Det skedde först år 1544, året efter Dackefejden.¹⁸⁴ Det var ett politiskt drag från kungens sida.

Arvriket innebar att kungen erhöll inflytande nog att implementera reformationen fullt ut. Kungens utökade makt på det politiska området stadgades i 1540 års arvförening.¹⁸⁵ De femton medlemmarna fick ge ed på att de var trogna kungen och hans ättlingar.¹⁸⁶ I samband med detta edsavläggande, framhävde kungen att hans makt var given av Gud och Gud allena.¹⁸⁷ Denna ceremoni bar på ett tydligt budskap. Kungen ansåg att hans rätt att regera var gudagiven. Bara Gud kunde avsätta honom. Han hade stärkt sin politiska makt. En prövning kvarstod innan centralmaktens position var helt befäst. Den prövningen var Dackefejden.

Först skall visitationen i Skara, Linköping och Växjö behandlas.¹⁸⁸ Den varade mellan år 1540-42.¹⁸⁹ I Skara blev biskopen Sveno Jacobi av med sitt biskopsämbete och sockenprästerna tvingades att bruka den reformatoriska läran genom att avlägga ett

¹⁷⁷ Larsson. *Gustav Vasa – landsfader eller tyrann?*., s.223

¹⁷⁸ Larsson 2002, s.224-225

¹⁷⁹ Larsson. *Gustav Vasa – landsfader eller tyrann?*., s.225

¹⁸⁰ André. *Sveriges kyrkohistoria .3. Reformationstid.*, s.98

¹⁸¹ André. *Sveriges kyrkohistoria .3. Reformationstid.* s.98

¹⁸² Larsson. *Gustav Vasa – landsfader eller tyrann?*., s.225

¹⁸³ André. *Sveriges kyrkohistoria. 3. Reformationstid.*,s.96

¹⁸⁴ André 1999, s.110

¹⁸⁵ André 1999, s.96

¹⁸⁶ Larsson. *Gustav Vasa – landsfader eller tyrann?*., s.225

¹⁸⁷ André 1999, s.97

¹⁸⁸ André. *Sveriges kyrkohistoria. 3. Reformationstid.*, s.101-103

¹⁸⁹ André. *Sveriges kyrkohistoria. 3. Reformationstid.*., s.103

trohetslöfte.¹⁹⁰ I Linköping visiterades inledningsvis Vadstena kloster, varefter visitationen fortgick i städerna.¹⁹¹ Sockenprästerna fick åka dit för att avlämna sakramentalierna och samtidigt försäkra att alla ting hade lämnats in.¹⁹²

I Vadstena blev generalkonfessorn Petrus skild från sitt ämbete efter att mässan gick emot den reformatoriska läran som visitorerna förespråkade.¹⁹³ Bruket av sakramentalier minskade också kraftigt till följd av visitationen.¹⁹⁴ Kontakten med det sakrala upphörde då mässan avskaffades och sakramentalierna konfiskerades. Böndernas konservativa synsätt förbisågs och kleresiets maktposition inskränktes. Den sociala stabiliteten, den hierarki, som den romersk-katolska tron hade gett upphov höll på att upplösas.

Skara och Linköping stift var katolska medan Växjö stift, som ovan har framhållits, var reformkatolskt.¹⁹⁵ Det sistnämnda innebar att vissa reformatoriska riter hade implementerats i den katolska mässan som en kompromiss för att allmogens konservatism inte skulle störas. Gjorde man det, fanns det en risk för uppror. Då Georg Norman på order av kungen hade fått uppdrag utomlands var det biskop Henrik som bedrev visitationen i Småland.¹⁹⁶ Under visitationen annullerades den katolska liturgin och prästerna tvingades bekänna sig till den reformatoriska tron och bruka den.¹⁹⁷

De fick också avlägga ed om att de var kungatrogna och dyrbara tyger och kyrkosilvret konfiskerades.¹⁹⁸ Att kungamakten nu hade inflytande nog att ta bort de ting som utgjorde essensen i den katolska tron är ett bevis på vilken effekt reformationen fick i händerna på en arbetsam monark.

Brilkman anger framhåller att ” i jämförelse med tidigare under undersökningsperioden ökade användandet av begreppet ”kristet” som ett tilltalsord något, men det är långt ifrån entydigt.”¹⁹⁹ Kungens politiska makt hade stärkts, men han benämnde inte ännu

¹⁹⁰ Andréén 1999, s.101

¹⁹¹ Andréén. *Sveriges kyrkohistoria. 3. Reformationstid* ., s.103

¹⁹² Andréén 1999, s.103

¹⁹³ Andréén 1999, s.102

¹⁹⁴ Andréén 1999, s.102

¹⁹⁵ Andréén. *Sveriges kyrkohistoria. 3. Reformationstid* ., s.103

¹⁹⁶ Andréén 1999, s.103

¹⁹⁷ Andréén 1999, s.103

¹⁹⁸ Andréén 1999, s.103

¹⁹⁹ Brilkman, Kajsa, ”Reformationens tilltal och begreppet ”kristet””, s.84. I *Auktoritet i förvandling- Omförhandling av fromhet, lojalitet och makt i reformationens Sverige*, Eva-Marie Letzter (red.) s.71-89, 2012

sig själv som en reformatorisk kung. Han hade nu makt nog att implementera termen i sitt politiska program ytterligare.

Den reformatoriska läran var sprängstoff. I Gustav Vasas händer hotades den katolska kyrkans själva existens. Därmed ifrågasatte den i nästa led de ting som den konservativa bondebefolkningen grundade hela sin tillvaro på. Detta var ett skäl för uppror. Detta skulle kung Gustav snart bli varse. Vad innebar visitationen för allmogen och de katolska prästerna? Föremål såsom kyrkosilver, tyger och monstranser, en typ av liturgiska kärl, och sakramentalier bar på det sakrala, Guds frälsning.²⁰⁰ Då dessa föremål konfiskerades erhöll den katolska allmogen inte längre frälsningen.

Martin Berntson menar att en ny precisering av det sakrala ägde rum då sakramentalierna togs bort.²⁰¹ Han framhåller att ” Vi ser en övergång från en fromhetskultur där upplevelse och delaktighet i de heliga mysterierna ersattes av en fromhetskultur med en tydligare didaktisk prägel”.²⁰² Allmogen kunde inte längre ta del av eller vara en del av det katolska fromhetslivet. Den blev istället utlämnad åt synden, djävulens verktyg. Att vara utlämnad åt synden var vägen till helvetet. Detta var den religiösa konsekvensen av att sakramentalierna togs bort under visitationen. Allmogens trygghet var borta. För klerkerna innebar det här en reduktion av deras sakrala status.²⁰³

Med visitationen blev prästerna förkunnare av Guds ord.²⁰⁴ Tidigare hade de genom sin ordination burit på det sakrala.²⁰⁵ Genom visitationen hade sakramentalierna beslagtogs och prästernas helighet upphört. Vid visitationen hade också den katolska mässan avskaffats. Med det gick frälsningen inte längre att erhålla enligt allmogen och de katolska prästerna. Det var naturligtvis inte kungens och reformatorernas åsikt. De ansåg att frälsningen erhöles genom den reformatoriska läran. Begreppet heligt hade

²⁰⁰ För begreppet monstranser se André. *Sveriges kyrkohistoria. 3.Reformationstid.*, s.100. För termen sakramentalier se Berntson, Martin. ” Reformationmotståndet och en kyrkosyn i förändring”, s.43. I *Auktoritet i förvandling – Omförhandling av fromhet, lojalitet och makt i reformationens Sverige*, Eva-Marie Letzter (red.), s.33-69, 2012

²⁰¹ Berntson 2012, s.43

²⁰² Berntson 2012, s.43

²⁰³ Berntson, Martin. ” Reformationmotståndet och en kyrkosyn i förändring”, s.44 Eva-Marie Letzter (red.) *I Auktoritet i förvandling – Omförhandling av fromhet, lojalitet och makt i reformationens Sverige*, Eva-Marie Letzter (red.), s.33-69, 2012

²⁰⁴ Berntson 2012, s.44

²⁰⁵ Berntson 2012, s.44

förändrats.²⁰⁶ Guds ord och Bibeln var nu vägen till frälsning.²⁰⁷ Det heliga låg inte längre i sakramentalierna, mässan, i gemenskapen eller i prästens roll utan i evangeliet, Bibeln. Guds ord var det enda som kunde ge frälsning. Det sakrala erhöles inte genom bruket av föremål, utan genom bruket av evangeliet. Bibeln var det enda man skulle tro på.²⁰⁸

För Georg Norman och biskop Henrik så var visitationerna någonting som implementerade den rätta läran.²⁰⁹ Allmogens konservatism förbisågs av kungen, Georg Norman och biskop Henrik.²¹⁰ Den ville fortsätta att bruka den katolska tron såsom den alltid hade gjort. Den katolska tron hade alltid gett den trygghet och nu, i och med visitationen, var den borta. Detta skäl gällde likväl för Gustav Vasa, men enligt honom var visitationerna lämpliga för att förverkliga en annan av hans intentioner, en skatteindrivning.²¹¹ Detta kom av de dåliga utrikespolitiska relationerna med Danmark och Preussen och att kungen inte hade fått gå med i det Schmalkaldiska förbundet 1538.²¹² Med denna nekan hade han gått miste om att erhålla bistånd från de evangeliska furstarna.²¹³ Utöver det här hade Berend von Melen år 1538 sökt förklara krig mot honom, och ett antal av de protestantiska furstarna bistod honom.²¹⁴

Det tidiga 1540-talets kyrkoinspektioner gav möjlighet att ta upp landskatten som skulle gå till att finansiera armén i händelse av ett krig.²¹⁵ Den ålades hela prästerskapet. Kungen befallde också att prästerna skulle avlägga en trohetsed till honom när visitationerna genomfördes.²¹⁶ Denna order kom av det alltigenom grava utrikespolitiska läget. Med en prekär situation utanför riket behövde kungen stabilitet på det inrikespolitiska läget. Med visitationen hade det inrikespolitiska läget också försämrats. Kyrkans klerker kände ingen lojalitet med kungen längre. Kungen var medveten om detta och tillskansade sig deras lojalitet på politisk väg. De småländska bönderna var också förargade över visitationen. Dackefejden väntade. Hur den agrara befolkningens och det katolska kleresiets åsikter om reformationen under Dackefejden såg ut skall snart utrönas.

²⁰⁶ Berntson 2012, s.43

²⁰⁷ Berntson 2012, s.43

²⁰⁸ Berntson 2012, s.43

²⁰⁹ André. *Sveriges kyrkohistoria. 3.Reformationstid.*, s.101

²¹⁰ Min anm.

²¹¹ André 1999, s.101

²¹² André 1999, s.101

²¹³ André 1999, s.93

²¹⁴ André 1999, s.93

²¹⁵ André 1999, s.101

²¹⁶ André 1999, s.101

De bakomliggande orsakerna till Dackefejden var av en ekonomisk, social och religiös art. Reformationen ankom till Kalmar år 1520.²¹⁷ Den var en handelsstad.²¹⁸ I handelsstäder som Kalmar fanns det en tysk population som kunde läsa och sprida innehållet i den teologiska polemik som förekom i deras hemland.²¹⁹ Lite drygt två decennier senare skulle ett antal faktorer bidra till att mottagandet av reformationen blev negativt i landskapet. I landskapet Småland fanns gränslandet Varend.²²⁰ Under Kalmarunionen hade detta gränsland allteftersom blivit självständigt.²²¹

Självständigheten kom först av att dess invånare var relativt förmögna och att de bedrev sin egen politik vid lands- och häradsting. Den kom även av att gränsborna gång på gång opponerade sig mot att styras av en centralmakt och av dess samarbete med det danska landskapet Blekinge. De ville bevara sin uppbyggda ekonomi och det politiska självstyre som de hade uppnått. De ville vara självständiga. Den danska och svenska kronans ekonomiska och politiska ambitioner gick stick i stäv med gränsbornas.²²² Gränsborna kunde inte tänka sig att samarbeta med vare sig den svenska eller danska centralmakten. De var måna om sin självständighet.

Den sista spiken i kistan för Kalmarunionen var befrielsekriget.²²³ Sverige blev nu ett kungadöme i sin egen rätt. Kungen kunde nu införa politiska reformer i riket och genom dem stärka sin egen position. Spannmålshandel bedrevs mellan de båda parterna och från gränslandet via Blekinge såldes bland annat kritter till Danmark. På 1530-talet satte Kung Gustav stopp för denna handelsidkning genom införa ett antal diktat.²²⁴ Dessa reducerade gränsbornas inkomster kraftigt.²²⁵ Kungen kungjorde också att handeln i landskapet skulle idkas från staden Kalmar.²²⁶

Skälet till de handelspolitiska besluten var att Blekinge stod under den danska kronans kontroll.²²⁷ Kungens politik gick emot böndernas konservatism.²²⁸

²¹⁷ André. *Sveriges kyrkohistoria. 3.Reformationstid.*,s.41

²¹⁸ André 1999, s.41

²¹⁹ André 1999, s.41

²²⁰ Hjalmar Holmqvist. *Svenska kyrkans historia. Tredje bandet. Reformationstidevarvet 1521-1611.* Stockholm:Svenska kyrkans diakonistyrelsens bokförlag, 1933, s.298

²²¹ Larsson. *Gustav Vasa – landsfader eller tyrann?.*, s 237

²²² Holmqvist 1933, s.298

²²³ André. *Sveriges kyrkohistoria 3. Reformationstid.*, s.108

²²⁴ André. *Sveriges kyrkohistoria. 3. Reformationstid.*, s.108

²²⁵ Holmqvist. *Svenska kyrkans historia. Tredje bandet. Reformationstidevarvet 1521-1611,* s.298

²²⁶ André. *Sveriges kyrkohistoria.3. Reformationstid.*, s.108

²²⁷ André 1999, s.108

De opponerade sig också mot de skatter som kungen pålade dem.²²⁹ Genom dessa beslut stärkte kungen sin ekonomiska och politiska makt. Genom att handeln bedrevs från Kalmar, en svensk handelsstad, tillföll inkomsterna den svenska centralmakten. Genom att bryta smålänningarnas kontakt med Blekinge sökte kungen skapa ett enhetligt rike som han och han enbart styrde över. Genom skattepåläggen inskränktes böndernas ekonomiska inflytande. Visitationen hade gett upphov till att de konservativa böndernas vilja och önskan hade ignorerats.

De kunde inte längre vara delaktiga i det katolska samfundets samvaro och erhålla frälsningen. Vad kom den idoga konservatismen av? I början av analysen behandlades den katolska och reformatoriska teologin. Här finns en teori om ursprunget till den konservatismen. Det faktum att de kyrkliga ceremonierna skulle verkställas som de hade gjorts i alla tider kan ha legat till grund för böndernas idoga konservatism.²³⁰ Den var kommen av de romersk-katolska ceremonierna. Då dessa inte hade förändrats på sekler, hade konservatismen blivit en del av allmogens natur. Den applicerade denna konservatism på alla ting i sin omvärld, på ekonomin, på politiken och på religionen.

Böndernas konservatism verkar ha varit anledningen till deras negativa mottagande av reformationen. De ville ha tillbaka det samhälle som de en gång haft. Prästerna påverkades också av visitationen, av kungens politik och av reformationen. Som det har nämnts tidigare, fick de till följd av visitationen inte bruka den katolska tron. Vidare, hade biskoparnas och kanikernas revenyer dragits in av centralmakten genom beslag och embargo.²³¹ Domkapitlens inflytande försvann till följd av att kanikernas inkomster togs av centralmakten.²³² Biskoparna hade mist sin politiska makt då de uteslutits ur herrarådet.²³³

²²⁸ Larsson. *Gustav Vasa – landsfader eller tyrann?.*, s 237

²²⁹ Larsson 2002, s.237

²³⁰ Berntson, Martin. ” Reformationmotståndet och en kyrkosyn i förändring”, s.38. I *Auktoritet i förvandling – Omförhandling av fromhet, lojalitet och makt i reformationens Sverige*, Eva-Marie Letzter (red.), s.33-69, 2012

²³¹ André. *Sveriges kyrkohistoria. 3. Reformationstid.*, s.89

²³² André 1999, s.89

²³³ André 1999, s.89

Klerkernas sakrala position hade tagits bort i samband med visitationen.²³⁴ Till sist minskade deras inkomster ytterligare genom kungens landsskatt.²³⁵ Kungens avsikter var av en ekonomipolitisk och socialpolitisk art. Dessa ting gav upphov till agg hos den agrara befolkningen och kleresiet och bidrog till Dackefejden, men de utlöste den inte. Det gjorde reformationen.

Hur reagerade då allmogen och det katolska kleresiet på reformationen i samband med Dackefejden?

Ett brev som i *Konung Gustafs den Förstes registratur* indirekt, genom kungens reaktioner, framhäver allmogens åsikt om reformationen under Dackefejden är ett brev författat i Stockholm den 28:e juli 1542.²³⁶ Kungen beskrev böndernas agerande såhär: [...] ” en tiuffue och forredere hoop sig forsamblett haffue” , [...].²³⁷

Utifrån kungens beskrivning av bönderna tog allmogen i Småland emot reformationen på ett negativt sätt under Dackefejden. Bönderna ansåg att reformationen hade brutit deras kontakt med det sakrala. Således var deras möjlighet till frälsning borta. Den hade gjort så att deras kontakt med det sakrala hade försvunnit. I nästa led innebar detta att den grundval som deras konservatism vilade på var borta. Bönderna ville ha tillbaka det förreformatoriska samhället. De ville återfå vad de ansåg hade varit en trygg och säker tillvaro.

Vemhelst och vadhelst som motarbetade detta ting blev varse om konsekvenserna. Dackefejden sträckte sig över sig tre landskap, Östergötland, Västergötland och Småland.²³⁸ Det började vid Lyckebyån, vilket man i dåtidens Sverige betraktade som riksgränsen. Nils Dacke var nybyggare på en lantegendom i Möre.²³⁹ Han var en man med ett motiv. Detta skulle kung Gustav snart bli varse. I Södra Möre 1542 sköts fogden Nils Larsson och hans appellant till döds i ett skogsparti.²⁴⁰ Därefter bragdes också den sedan länge kungatrogne adelsmannen Gudmund Slatte på Gräsgärde om

²³⁴ Berntson, Martin. ” Reformationsmotståndet och en kyrkosyn i förändring”, s.44. I *Auktoritet i förvandling – Omförhandling av fromhet, lojalitet och makt i reformationens Sverige*, Eva-Marie Letzter (red.), s.33-69, 2012

²³⁵ Andrén. *Sveriges kyrkohistoria. 3. Reformationstid.*, s.108

²³⁶ *Konung Gustaf den förstes registratur 1542.* vol. XIV, Stockholm: Riksarkivet, [1893], s.69-76.

²³⁷ *Konung Gustaf den förstes registratur 1542.* vol. XIV, Stockholm: Riksarkivet, [1893], s.70

²³⁸ Larsson. *Gustav Vasa – landsfader eller tyrann?*., s.233

²³⁹ Larsson 2002, s.235

²⁴⁰ Larsson 2002, s.233

livet.²⁴¹ Anledningen till att fogdarna hade skjutits var en vendetta där Dackes släktingar hade bragts om livet.²⁴²

I samma veva som de trettio bönderna, inklusive Nils Dacke, sköt fogdarna utlöste deras agerande Dackefejden. Skälet var att familjemedlemmar till Dacke hade dödats på order av kungens fogdar.²⁴³ Kungen agerade skyndsamt när han blev varse om att ett uppror hade blossat upp i Småland.²⁴⁴ Till ett antal av sina fogdar förkunnade han att de antingen skulle dölja att upproret pågick eller förbise det, medan han till Måns Johansson på Brokind och Ture Trolle på Bergkvara kungjorde att de skulle övertala bönderna till att avlägga nya löften om trohet till monarken på lands- och häradstingen.²⁴⁵

Kungen befallde också att frälset i Väster- och Östergötland skulle göra sig klara för att möta den rebelliska allmogen med militära medel.aktionen inleddes av Germund Svensson, fogden i Kalmar, vars styrkor på kunglig order förstärktes med fem knekterotar.²⁴⁶ De politiska och militära åtgärderna slog dock slint. Bönderna vägrade att åter svära lojalitetsederna. Dacke hade anordnat ett sammanträde för bönderna från Möre, Varend och Blekinge i Kolshult.²⁴⁷ Genom att anordna detta möte anspelade Dacke på den enighet som hade funnits under unionsstriderna mot den danska och svenska kronan.²⁴⁸ Han hade också brukat den förargelse som fanns i Blekinge, som tillhörde Danmark, när han anordnade tinget i fråga.²⁴⁹ Bönderna kunde bedriva politik. Konservatismen var dess politiska agenda. Den utgjorde essensen i allmogens världssyn. För klerkerna var det en fråga om att åter få bruka den katolska tron. Bönderna önskade också detta. Bruket av de katolska riterna var grunden till deras konservativa synsätt. Allmogens tillvaro var baserad på detta ting. Då bondehoppen tog till vapen på sekunden gick den militära aktionen om intet.²⁵⁰ Den var organiserad och den hade ett mål.

²⁴¹ Larsson. *Gustav Vasa – landsfader eller tyrann?* s.233

²⁴² Larsson 2002, s.233

²⁴³ Larsson 2002, s.233

²⁴⁴ Larsson. *Gustav Vasa – landsfader eller tyrann?* s.237

²⁴⁵ Larsson 2002, s.237

²⁴⁶ Larsson 2002, s.237

²⁴⁷ Larsson 2002, s.239

²⁴⁸ Larsson 2002, s.239

²⁴⁹ Larsson 2002, s.239

²⁵⁰ Larsson 2002, s.239

År 1541 hade fördraget vid Brömsebro slutits mellan den danska och svenska centralmakten.²⁵¹ Ett gränsfredsfördrag utgjorde nu en politisk motvikt till denna fred till följd av tinget i Koshult.²⁵² Den politiska markeringen var tydlig. Allmogen skulle agera som den alltid hade gjort. Den skulle återfå sin självständighet. Den skulle återinföra alla sina gamla seder och bruk. Kravet på att de religiösa ceremonierna i kyrkan skulle utföras som de alltid hade utförts hade varit ett ting med makt. Reformationen skulle upphöra.

På den utrikespolitiska arenan hade kung Gustav ett stöd, kung Kristian III.²⁵³ Med koncessioner hade han släckt de största upprorseldarna i Blekinge. Samtidigt sökte han bryta allmogens bistånd till upproret, men det gick om intet.²⁵⁴ Detta gjorde han för att förbättra den inrikespolitiska situationen i det danska riket. Koncessionerna hade varit en viss framgång. Av denna anledning manade Kristian kung Gustav att förhandla istället för att strida, men fick kalla handen.²⁵⁵ Kung Gustavs svar var tydligt. Upproret skulle krossas med militära medel.

Trots att hans politik inte hade fått något större genomslag skickade Kristian trupper till Sverige.²⁵⁶ Fördraget vid Brömsebro låg till grund för detta militära stöd.²⁵⁷ Den danske kungen var lojal mot Gustav Vasa. Hans lojalitet skulle senare visa sig vara av vikt för den svenske kungen. I samband med Dackfejden bytte kung Gustav tillvägagångsätt. Under exempelvis Dalupproren hade han gett sken av att vilja förhandla och skapa kilar mellan de upproriska för att till sist krossa motståndet med militära medel.²⁵⁸ Nu skulle istället militära styrkor snabbt uppådas. Kungen ansåg att hans militära styrkor var starka nog för att kunna bemöta en upprorisk skara.

Lars-Olof Larsson anser att kungens beslut kom av att han tog för lätt på förargelsen och satte en för stor tilltro till sin militära förmåga.²⁵⁹ Kungen hade blivit naiv. Han insåg inte vilken styrka en bondehop kunde utgöra. Snart skulle han bli varse detta. Ett exempel på det här var när kungens fogde i Västergötland, Gustav Olsson, skulle avgöra

²⁵¹ Larsson 2002, s.239

²⁵² Larsson 2002, s.239

²⁵³ Larsson 2002, s.239

²⁵⁴ Larsson 2002, s.239

²⁵⁵ Larsson 2002, s.239

²⁵⁶ Larsson 2002,s.239

²⁵⁷ Larsson 2002, s.239

²⁵⁸ Larsson 2002, s.233

²⁵⁹ Larsson 2002, s.233

ett politiskt beslut i ett landsting i Växjö där Värendsbor deltog.²⁶⁰ På detta möte skulle gränsborna besluta om de skulle ge sitt stöd till Dacke eller inte. Tingets utslag var så när avgjort då det strategiska läget var i Dackes favör.²⁶¹ Detta är ett exempel på bondehopens styrka.²⁶² Ett annat exempel var att kung Gustav efter två veckor av strider gav order om att en militär offensiv skulle genomföras i augusti av frälsesoldaterna i Jönköping och de tyska legosoldaterna kring Stockholm.²⁶³

Centralmaktens agerande är en indikation på böndernas styrka även tidigt i upproret. Genom monarkens militära order framgår det att bönderna var målmedvetna. De visste vad de ville uppnå och hur de skulle uppnå det.

Deras konservatism och de ekonomiska, politiska och religiösa inskränkningarna var skäl för uppror. Konservatismen var skälet till allmogens negativa mottagande av reformationen under Dackefejden. Bönderna ville ha tillbaka den tillvaro som den haft i det förreformatoriska samhället.

Hur reagerade kleresiet på reformationen under Dackefejden? I 1542 års registratur framgår ordet ”papisteri” i ett brev skickat från Stockholm den 22:e augusti 1542.²⁶⁴ Kungen beskrev några personers i Östergötland tendens till att bruka den ur hans synpunkt falska läran: ”[...]”the Borgere och Presterne fast medj thet papesterij instigne äre”[...]”²⁶⁵.

Kungen hade blivit varse om att ett antal människor i befolkningen *hade en tendens* att bruka den gamla tron. Det är inte tillräckligt för att säga att kleresiet opponerade sig mot reformationen. Det är inte heller tillräckligt för att säga för att det *inte* opponerade sig mot reformationen. André framhåller att ett stort antal klerker förkastade det trohetslöfte som de hade tvingats avge vid visitationen och gjorde gemensam sak med Nils Dacke.²⁶⁶ Det katolska kleresiet opponerade sig mot reformationen.

Andrés rön tillsammans med inskränkningarna av prästerskapets sociala och politiska position gör detta sannolikt. I september samma år gick ett antal legoknektar i en fälla utanför Kisa.²⁶⁷ På väg till Kalmar från Linköping hamnade de i en förhugning och led

²⁶⁰ Larsson 2002, s.240

²⁶¹ Larsson 2002, s.240

²⁶² Min anm.

²⁶³ Larsson 2002, s.240-241

²⁶⁴ *Konung Gustaf den förstes registratur 1542*. vol. XIV, Stockholm: Riksarkivet,[1893], s.200-206

²⁶⁵ *Konung Gustaf den förstes registratur 1542*. vol. XIV, Stockholm: Riksarkivet,[1893] , s.201

²⁶⁶ André. *Sveriges kyrkohistoria. 3.Reformationstid.*, s.108

²⁶⁷ Larsson. *Gustav Vasa – landsfader eller tyrann?.*, s.242

stora förluster.²⁶⁸ Kungen sammankallade ett möte i Söderköping för bergslager, härader och städer då han fruktade att Östergötland skulle falla i fiendehänder.²⁶⁹ Det politiska läget var allvarligt. Miste kungen Östergötland till Dacke skulle hans politiska makt inskränkas. Därefter skulle den katolska kyrkan komma tillbaka och återta en del av makten. Kungens arbete med att erhålla den absoluta makten skulle därmed vara förgäves.

Kungen kom nu till insikt med att han behövde en vapenvila.²⁷⁰ Under en sådan tidsfrist kunde han erhålla understöd från såväl lojala bönder som borgare i områdena kring Jönköping.²⁷¹

Kungen behövde understödet för att så split i Dackes led. Upproret ökade dock i omfattning innan den här strategin kunde ge utdelning.

I Västergötland förekom det upprorisk aktivitet i häraderna Redväg; Vartofta och Kind.²⁷² Öland tillföll Dacke efter att såväl fastlands- som öbor hade bragt kungens män om livet och strax söder om Linköping i Östergötland befann sig Nils Dacke.²⁷³

Skänninge och Vadstena drabbades hårt av deras tillslag.²⁷⁴ Upproret var omfattande. Den politiska situationen var allvarlig. Böndernas agerande tyder på att reformationen var oacceptabel. Den skulle tas bort med våld och den katolska tron skulle återimplementeras.

Detta faktum gällde även de politiska och ekonomiska förhållanden som funnits innan. Bönderna eftersökte sin självständighet, sin fria handel och kontakten med det sakrala. Det allvarliga politiska läget gjorde behovet av en vapenvila än större för kung Gustav. Den 8 november gjordes det en överenskommelse mellan Nils Dacke och kungens riksråd om detta.²⁷⁵ Centralmakten gav benådning till bönderna, medan Dacke lovade att han skulle bistå centralmakten.²⁷⁶

²⁶⁸ Larsson 2002, s.242

²⁶⁹ Larsson 2002, s.242-243

²⁷⁰ Larsson 2002, s.244

²⁷¹ Larsson 2002, s.245

²⁷² Larsson 2002, s.245

²⁷³ Larsson 2002, s.245

²⁷⁴ Larsson 2002, s.245

²⁷⁵ Larsson 2002, s.245

²⁷⁶ Larsson 2002, s.245-246

För Gustav Vasa och för reformationen var uppehållet ett bakslag då den katolska tron igen började brukas i de landsdelar som styrdes av Dacke.²⁷⁷ En del av kungens makt erhöles åter av de katolska klerkerna av det här beslutet. Hans politiska makt hade inskränkts. Detta var en utveckling han inte tänkte tolerera.²⁷⁸ Under tiden bosatte sig Dacke på Kronoberg varifrån han styrde de erövrade häraderna.²⁷⁹ Han utnämnde egna fogdar och höll möten med bondeuppbåden. I november 1542 tog Dacke emot Hans Plog, hertigen Albrecht av Mecklenburgs delegat.²⁸⁰ Denne hertig var mästare på politiska komplotter.²⁸¹

Via sin delegat framhöll Albrecht löften om kejsarligt stöd och att han och Dacke skulle alliera sig och avsätta den svenske kungen.²⁸² Dacke framhöll att en allians bara var möjlig om Gustav Vasa bröt det mellan dem ingångna avtalet.²⁸³ För att hålla kungens rådherrar vid förhandlingsbordet informerade Dacke dem om att han hade Albrecht och Karl V på sin sida.²⁸⁴ I Ronneby arresterades Hans Plog av Kristian III:s soldater. Den svenske kungen blev varse samtalet mellan Dacke och Plog genom sin bundsförvant.²⁸⁵ Larsson(2002) framhåller att Gustav Vasa utifrån denna information troligen satte stopp för Dackes politiska grepp.²⁸⁶ Hade Dacke antagit Albrechts förslag hade kung Gustav hamnat i en utsatt position. Med understöd från de tyska furstarna hade Dacke kunnat avsätta honom.

Dacke och hans bondeuppdåd var villiga att förhandla. Utifrån Larssons teori om Gustav Vasas politiska drag mot Dacke, är min tanke att kungens intention var att reducera Dackes politiska inflytande. Under vapenvilan stärkte kungen sin militära makt.²⁸⁷ Han gjorde detta för att kunna kväsa upproret. Den politiska vägen hade som omnämnt inte fungerat på grund av böndernas rigorösa motstånd. Militära medel var den enda lösningen. I januari 1543 återupptog kungen kampen mot Dacke.²⁸⁸ Vapenvilan upphörde vid herremötet där kungen hävdade att han inte hade något annat

²⁷⁷ André. *Sveriges kyrkohistoria. 3.Reformationstid.*, s.109

²⁷⁸ André 1999, s.109

²⁷⁹ Larsson 2002, s.248

²⁸⁰ Larsson 2002, s.248

²⁸¹ Larsson 2002, s.248

²⁸² Larsson 2002, s.248

²⁸³ Larsson 2002, s.248

²⁸⁴ Larsson 2002, s.248

²⁸⁵ Larsson 2002, s.248

²⁸⁶ Larsson 2002, s.248

²⁸⁷ André 1999, s.109

²⁸⁸ Larsson. *Gustav Vasa – landsfader eller tyrann?.*, s.257

val än att ge upp freden på grund av böndernas svekfullhet.²⁸⁹ Detta är kungens propaganda.²⁹⁰

De hade brutit freden, således var han tvungen att agera för att återställa den. Bondeuppbåden skulle kuvas. Kungens ord bör tas med en nypa salt, då de framhäver hans syn på saker, ting och folk. Förbiser man detta faktum, erhåller man ett ensidigt perspektiv av den historiska händelse som man utröner. Ämnet tappar då mångsidighet. Det blir enkelspårigt då en del av den vetenskapliga utröningen, folkets reaktioner, uteblir.

Ett exempel på böndernas syn på reformationen framgår i ett brev till folket den 18 mars 1543.²⁹¹ Kungen beskrev bönderna på följande sätt: ” Förty ee hwar then hoop kommer, Dhå göre the icke annett än liuge, röffwe och stiäle frå prästmän, rike bönder, Borgere och andre(...)”.²⁹²

Genom kungens reaktion framgår det att bönderna mottog reformationen på ett negativt sätt. De ville ha tillbaka sina gamla seder, sina gamla bruk och kontakten med det sakrala. Reformationen hade satt stopp för de här tre tingen. För att allmogen skulle kunna återfå dessa ting måste den reformatoriska läran tas bort.

Kleresiets reaktion på reformationen framgår i ett brev författat i Svartsjö den 15 maj.²⁹³ Kungen beskrev dem i följande sentens: (...) ” Och är vår wilie och begären, att vm så är, thet i någon papist öffuerkomme oss sig beuise wille, atj dhå skilie honum iffrå sitt prestegeld, och lathe honum therutöffwer tilböriligen straffet bliffwe.”²⁹⁴ Det katolska kleresiets mottagande av reformationen var av en negativ art. Den ville ha tillbaka den katolska tron då det i den hade haft en sakral position. Det hade också bedrivit sin egen politik, kyrkopolitiken, och erhållit egna ekonomiska inkomster. Av dessa skäl ville det katolska kleresiet återinföra den katolska tron.

²⁸⁹ Larsson 2002, s.257

²⁹⁰ Larsson 2002, s.257

²⁹¹ *Konung Gustaf den förstes registratur 1543*.vol. XV, Stockholm: Riksarkivet, [1893] s.169-170

²⁹² *Konung Gustaf den förstes registratur 1543*.vol. XV, Stockholm: Riksarkivet, [1893] s.170

²⁹³ *Konung Gustaf den förstes registratur 1543*.vol. XV, Stockholm: Riksarkivet, [1893] s.278-282

²⁹⁴ *Konung Gustaf den förstes registratur 1543*.vol. XV, Stockholm: Riksarkivet, [1893] s.282

Vid Örebro herremöte kom man fram till att nyrekryteringar skulle öka och att adelns och kungens soldater skulle samverka i en militär aktion.²⁹⁵ De upproriska bönderna skulle kuvas. Kungen skulle åter erhålla sin absoluta makt och den reformatoriska läran skulle åter implementeras. När bönderna blev varse om herremötets utslag bestämde de sig för att göra motoffensiver.²⁹⁶ En strid utkämpades i en skog, Huljeskogen, mellan byarna Mjölby och Skruckeby.²⁹⁷ Ingen av sidorna gick vinnande ur den, då monarkens män hade gett prov på sin förbättrade styrka och då bönderna höll stånd.²⁹⁸

Bönderna retirerade efter en tid till Holaveden, där de byggt förhugningar.²⁹⁹ Motoffensiven fick ingen effekt. Kungens armé kunde fortsätta sitt fälttåg. Den var nu stark nog att ta sig an bondeuppbåden. Det slag som tog kraften ur Dackefejden ägde rum den 25 mars mellan Virserum och Målilla.³⁰⁰ Bondeuppbådets förlust följdes av amnesti för de som underkastade sig kungamakten och Kronoberg intogs av danska hjälptrupper och frälsestyrkor från Västergötland.³⁰¹ Än hade inte kung Gustav sett det sista av Nils Dacke.³⁰²

Kung Kristian III av Danmark hade hållit sin del av avtalet. Adeln hade varit och var ett stöd för kung Gustav. De intensiva rekryteringarna och kungens beslutsamhet hade efter många motgångar gett resultat. Den reformatoriska läran kunde åter implementeras. Hur detta påverkade kyrkopolitiken skall strax behandlas. Dackefejden öppnade också dörren för utrikespolitiska anspråk. På vintern 1543 blev kung Gustav informerad om av Conrad von Pyhy och Kristian III att ryktet gick att några tyska furstar hade för avsikt att avsätta honom.³⁰³ Albrecht av Mecklenburg ville erhålla konungens makt.³⁰⁴

Av detta skäl kontaktade han pfalzgreven Fredrik.³⁰⁵ Samtidigt sökte Karl V med militära medel ånyo göra Tyskland till ett katolskt rike.³⁰⁶ Dackefejden samlade av detta

²⁹⁵ Larsson. *Gustav Vasa – landsfader eller tyrann?.*, s.258

²⁹⁶ Larsson 2002, s.258

²⁹⁷ Larsson 2002, s.258

²⁹⁸ Larsson 2002, s.259

²⁹⁹ Larsson 2002, s.259

³⁰⁰ Larsson 2002, s.260

³⁰¹ Larsson 2002, s.261

³⁰² Min anm.

³⁰³ Larsson 2002 s.261

³⁰⁴ Larsson 2002, s.261

³⁰⁵ Larsson 2002, s.261

³⁰⁶ André. *Sveriges kyrkohistoria. 3.Reformationstid.*, s.109

skäl de prokatolska krafterna som var i omlopp i det inflytelserika tyska kejsardömet.³⁰⁷ Detta var grava upplysningar för den svenske kungen. Om det verkligen planerades för en sådan här aktion i det tyska kejsardömet, var hans position som kung i fara. Han riskerade att bli störtad och därefter skulle den romersk-katolska läran åter introduceras.

Med Albrechts ambitioner fanns det också en risk för att Sverige skulle bli ett *helkatolskt* rike. För Gustav Vasa var det här politiskt omöjligt. Han hade gjort sig till kung av Guds nåde, han var en reformatorisk furste. Det är värt att påpeka att begreppet ”Guds nåde” även brukades av katolska furstar. Det var kung Gustavs krav på makt över kyrkan som var oacceptabelt för den romersk-katolska kyrkan. Den just nämnda situationen var därmed omöjlig enligt kung Gustav. Om de prokatolska furstarna anföll Sverige, kunde han bli avsatt och Sverige bli helkatolskt. Han skulle mista sin makt. Den skulle ha tillfallit de prokatolska furstarna och den katolska kyrkan.

Pfalzgreven Fredrik var en ideal medspelare till Albrecht av Mecklenburg av två skäl: han var gift med Dorothea, Kristian II:s dotter, och kunde därav göra anspråk på de skandinaviska kungamakterna och han hade skäl för att stödja bondeuppbådet.³⁰⁸ Lars-Olof Larsson framhåller att upproret var en chans för pfalzgreven att inta den svenska tronen.³⁰⁹ Med de ovannämnda skälen i åtanke, är Larssons teori rimlig. Religionen var politik på den här tiden, men man drev även politik för politikens skull. Pfalzgreven sökte ett utökat politiskt inflytande. Dackefejden var nyckeln till detta hans mål.

Han skred till verket genom att samla inflytelserika personer kring sig.³¹⁰ Hansestäder som Lübeck, kejsarens bror Ferdinand i Tyskland, den tyske kejsaren Karl V och drottning Maria i Holland var alla politiska sekundanter.³¹¹ Enligt Larsson tog Dacke troligen inte kontakt med de båda furstarna under vintermånaderna. I februari sände furstarna en skrivelse till Dacke och hans folk.³¹² Den första korrespondensen ägde rum i februari 1543.³¹³ Månaden därpå erhöll Dacke via

³⁰⁷ André 1999, s.109

³⁰⁸ Larsson. *Gustav Vasa – landsfader eller tyrann?..*, s.261

³⁰⁹ Larsson 2002, s.261

³¹⁰ Larsson 2002, s.262-263

³¹¹ Larsson 2002, s.262

³¹² Larsson 2002, s.262

³¹³ Larsson 2002, s.262

mellanhänderna Olof Bröms och Skarabiskopen Magnus försändelser från Albrecht, Karl V och Fredrik.³¹⁴

Hörsägen togs på största allvar av kung Gustav.³¹⁵ Detta är ett bevis på hur bräcklig en kungs position var i kristider. Man kunde aldrig vara nog försiktig. Detta gällde särskilt under tider av uppror då, som utretts, det politiska motståndet hopade sig. Albrecht av Mecklenburg och pfalzgreve Fredriks politik var inriktad på att störta den svenske monarken.³¹⁶ Han hade emellertid ett gott stöd i Conrad von Pyhy. Hans desinformation mot bondeuppbådets katolska tro ledde till att protestantiska furstar och städer motsatte sig det katolska samfund som skulle skapas.³¹⁷ På vintern 1543 rekryterade kanslern fänikor som transporterades till Svea Rike och i april 1544 ledde han ett fälttåg mot Mecklenburg.³¹⁸ Utkomsten blev att Albrecht led ett nederlag, varpå hans förband deserterade och han själv tog till flykten. Larsson framhåller om pfalzgreven Fredrik: ”Pfalzgrevens anfallsplaner tedde sig därför alltmer utopiska, särskilt som upproret i Sverige redan höll på att krossas”.³¹⁹ Då bondeuppbådets styrka fallerade, försvann pfalzgreve Fredriks möjlighet till Sveriges tron. Kung Gustavs position stärktes mer och mer till följd av att upproret tappade kraft. Den reformatoriska läran kunde nu återimplementeras. Kungens framförande på 1540-talet blev absolut och mer anspråksfullt.³²⁰

Vid slaget den 25 mars hade Dacke skjutits i båda benen.³²¹ Han överlevde och hade för avsikt att tända upprorets eldar igen.³²² Detta misslyckades och Nils Dacke flydde till Blekinge.³²³ Efter en tid bragdes han om livet av fogdestyrkor från Kalmar.³²⁴ Med kväsandet av Dackefejden var kungens sista politiska motgång till ända. Trots stort motstånd, hade kungen genom id, tålmod och politisk skicklighet snart lyckats skapa

³¹⁴ Larsson 2002, s.262, Olof Bröms hade tidigare varit Gustav Vasas skattemästare, se Larsson. *Gustav Vasa – landsfader eller tyrann?*, s.262, Biskop Magnus var i exil vid tidpunkten i fråga, se Andréén. *Sveriges kyrkohistoria. 3. Reformationstid.*, s.109

³¹⁵ Larsson 2002, s.262

³¹⁶ Larsson 2002, s.262

³¹⁷ Larsson 2002, s.262

³¹⁸ Larsson 2002, s.262

³¹⁹ Larsson 2002, s.262

³²⁰ Brillman, Kajsa, ”Reformationens tilltal och begreppet ”kristet” ., s.84. I *Auktoritet i förvandling- Omförhandling av fromhet, lojalitet och makt i reformationens Sverige*, Eva-Marie Letzter (red.) s.71-89, 2012

³²¹ Larsson 2002, s.260

³²² Larsson 2002, s.260

³²³ Larsson 2002, s.263

³²⁴ Larsson 2002, s.263

ett reformatoriskt rike. Det behövde bara stadfästas i ett politiskt beslut. Detta var Västerås ordinantia.³²⁵ Ordinantian upprätades vid Västerås riksdag i januari 1544.³²⁶

Efter Dackefejden implementerades den reformatoriska liturgin på nytt i Småland och stränga straff tilldelades det småländska kleresiet och allmogen.³²⁷ Reformationen hade nu vunnit stor mark i riket. Den konservativa allmogen och det katolska prästerskapet hade förlorat. Monarkens förslag till riksdagen var att den reformatoriska tron och Örebro arvförening skulle ges laga kraft.³²⁸ Kungen ville förhindra att riket i framtiden skulle drabbas av stridigheter. Detta möte kom av Dackefejden.³²⁹ Kung Gustavs förslag var väntat. Upproret hade varit en prövning. Ett dokument som vunnit laga kraft i en riksdag var den politiska åtgärd som kunde förhindra en upprepning. Kungen hade använt den reformatoriska tron som ett skäl till sitt politiska agerande. Han hade infört den reformatoriska tron för rikets väl och ve. Arvföreningen skulle skapa stabilitet i riket. En succession där den äldste sonen ärvde tronen stärkte centralmakten ytterligare. Påbudet om förstfödsrätten kom från Braun-schweig-Lüneburg, men beslutet togs enligt den svenska riksdagsprocessen.³³⁰

När det kom till trosfrågan, önskade kungen att det katolska kleresiet från Småland skulle närvara.³³¹ André framhåller följande om deras närvaro: ”Deltagarantalet blev stort – ett förbud om det kommande prästeståndet i riksdagen”.³³² Kungen sökte en förlikning med prästerskapet. Religionen var viktig i det tidigmoderna samhället. Således kunde inte prästerskapet exkluderas helt. Han hade gjort det under reformationsprocessens tidiga skede för att stärka sin egen politiska makt. Nu när det var gjort kunde prästerskapet åter inkluderas i riksdagsprocessen.

Vidare, fick riksdagen erkänna den reformatoriska tron och bönderna från Götaland fick avge nya lojalitetslöften till monarken.³³³ Kungens stärkta makt framgår här. Det var riksdagen som tog det slutgiltiga beslutet, men om man tolkar meningarna framträder en tidigmodern monark. En monark med absolut makt. Det hade tagit tid, krävt mycket

³²⁵ André. *Sveriges kyrkohistoria. 3. Reformationstid.*, s.108

³²⁶ André 1999, s.110

³²⁷ André 1999, s.110

³²⁸ André 1999, s.110, Örebro arvförening författades år 1540, min anm.

³²⁹ André 1999, s.110

³³⁰ André 1999, s.111

³³¹ André 1999, s.110

³³² André 1999, s.110

³³³ André 1999, s.111

arbete och många hinder hade fått övervinnas. Brilkman framhåller att för adeln innebar kungens kontroll över ordet kristet att de skulle handla kristet och att de skulle fungera som vägvisare för allmogen.³³⁴ Adeln ansågs ha en inre förståelse för ett kristligt beteende.³³⁵ Den visste vad som var rätt. Till syvende och sist hade dock reformationen i Sverige gett det resultat som kung Gustav ville ha: ett egenstyre; kontroll över kyrkan och ett stabilt rike.

Katolsk lära levde vidare i institutioner som Vadstena kloster, där den katolska tron fortsatte att brukas trots att den svenska mässan introducerats och de liturgiska kärlen beslagtogs år 1540 av biskop Henrik och Georg Norman.³³⁶ Den reformatoriska läran hade blivit mer befäst. Den romersk-katolska tron var inte helt borta, men den omöjliggjordes i och med ordniantian.

Reformationsivrarna med kungen i spetsen ansåg att adeln skulle ha en inre förståelse för vad de såg som det sanna kristna beteendet.³³⁷ Adeln skulle hjälpa kungen med att vidare befästa den reformatoriska tron.³³⁸ Kungens makt över kyrkan och undersåtarna kunde drivas igenom via lagstiftning. Vad adeln själva ansåg vara det sanna kristna beteendet var svårare att komma åt. Vilken religion undersåtarna trodde på kunde inte ändras genom lagstiftning. Det är osannolikt att de trodde på den reformatoriska läran fullt ut vid kung Gustavs död. När det kom till allmogen så ansåg kung Gustav att den skulle agera med den evangeliska trosuppfattningen i åtanke.³³⁹ Då de var underordnade hade de förmågan att verka med hänsyn till den evangeliska trosuppfattningen.³⁴⁰ Denna gav upphov till en kännedom om att folket kunde den evangeliska tron.³⁴¹

Kungens kontroll över kyrkan innebar att han nu kunde avgöra vilka beteenden som var kristna och vilka beteenden som gällde för allmogen respektive frälset. Detta var ett politiskt drag från kungens sida. Genom att ställa dessa krav på de båda stånden knöt han dem till sig. I de framförda religiösa kraven framhöll kungen sin politiska makt.

³³⁴ Brilkman, Kajsa, ”Reformationens tilltal och begreppet ”kristet” ., s.87. I *Auktoritet i förvandling- Omförhandling av fromhet, lojalitet och makt i reformationens Sverige*, Eva-Marie Letzter (red.) s.71-89, 2012

³³⁵ Berntson 2012, s.87

³³⁶ Andréén 1999, s.112

³³⁷ Brilkman 2012, s.87

³³⁸ Brilkman 2012, s.87

³³⁹ Brilkman 2012, s.86

³⁴⁰ Brilkman 2012, s.86

³⁴¹ Brilkman 2012, s.86

Han hade gjort både allmogen och frälset *till underordnade*. Han styrde nu över politiken och *över religionen*. Reformationen hade bidragit till dessa ting.

4. Reflektion

4.1. Konklusion

Vilka huvudresultat har då författaren kommit fram till? Hur tog bönderna och prästerskapet emot reformationen i samband med Dackefejden? Böndernas och prästernas mottagande av reformationen i samband med Dackefejden var av en negativ art. Deras negativa mottagande av reformationen blev tydligt i samband med visitationen i Skara, Linköping och Växjö 1540-1542. Under visitationen konfiskerades monstranser och kyrkosilver och klerkerna miste sin sakrala status. De var inte längre en del av frälsningen. De förmedlade bara den. Detta var ett resultat av att den reformatoriska tron implementerades under visitationen. Till följd av visitationen miste allmogen kontakten med det sakrala, Guds frälsning. Det negativa mottagandet av reformationen i samband med Dackefejden bottnade i två teologiska ting, ett för allmogen och ett för kleresiet.

För allmogen var det den idoga konservatismen. Bakgrunden till detta ting ligger i den romersk-katolska liturgin. I den bar sakramentalier, sakrament och klerker på frälsningen, det sakrala. Det var viktigt att den hölls på ett traditionellt sätt. Detta hade katoliker gjort i sekler. Allmogens konservatism var resultatet av detta sekellånga bruk. Den utgjorde böndernas ”lära”, deras syn på världen. När visitationen genomfördes konfiskerades sakramentalierna och flertalet sakrament togs bort. Klerkernas sakrala position ersattes med en förmedlande position.

Detta ledde till att allmogen tappade kontakten med det sakrala. Då den tappade kontakten med det sakrala, försvann grundbulten till dess idoga konservatism. Detta var skälet till allmogens negativa mottagande av reformationen under Dackefejden. Allmogen hade inte längre en egen tillvaro då deras syn på världen inte längre var legitim. I den katolska teologin var klerkerna en del av absolutionen. Deras aktiva roll i den katolska liturgin var ett av de ting som gav frälsning åt allmogen. De demonstrerade en del av Guds rike. Enligt den lutherska läran räckte det inte med att man utförde sakramenten och bad böner. Man tog dock emot det sakrala genom evangeliet och

framkallandet av den Helige Ande. Guds ord, evangeliet, var givet och behövde inte demonstreras genom en ceremoni.

Prästerna var inte en del av frälsningen, de kunde bara förkunna Guds ord. Av detta skäl var klerkernas mottagande av reformationen i samband med Dackefejden av en negativ art. Inom den katolska liturgin fanns det ett kollektivt tänk. Man tog emot frälsningen både kollektivt och enskilt. Genom reformationen miste prästerna sin sakrala position. Allmogen ansåg sig berövad vägen till frälsning genom att kyrkobruken förändrades. Allmogen och de katolska prästerna var motståndare till reformationen.

Det fanns också i samhället, som jag tidigare nämnt, reformvänliga krafter. Kungen och de andra reformationsivrarna ansåg att den reformatoriska läran var vägen till frälsning. Genom att implementera den reformatoriska läran hade centralmakten och de andra reformvänliga krafterna inskränkt den katolska kyrkans inflytande och stärkt sin egen makt.

Den romersk-katolska tron fortsatte att brukas i institutioner som Vadstena kloster. Den förbjöds dock genom ordinantian. Den reformatoriska läran blev mer befäst efter Dackefejden.

4.2. Diskussion

I mitt arbete har jag fått min tes bekräftad. I landskapet Småland under Dackefejden fanns en negativ inställning till reformationen. Dackefejden inbegrep en fjärdedel av Sveriges befolkning, cirka 100.000 upprorsmän. Även prästerskapet ställde sig bakom detta uppror. Då den katolska tron avskaffades och den reformatoriska infördes, förlorade bönderna sin gamla ideologiska ståndpunkt. Vidare, förlorade bönderna sin ekonomiska och politiska självständighet. Detta kom av att kung Gustav inskränkte deras handel med det danska landskapet Blekinge och att han förkunnade politiska dekret.

Riket skulle centraliseras och kungens makt skulle stärkas. För prästerskapet innebar reformationen en förlust av deras sakrala status. Dessutom, kom biskoparnas makt att begränsas avsevärt då de uteslöts ur herrerrådet. Klerkernas makt reducerades ytterligare då domkapitlens inkomster tillföll staten samt att kyrkan inte längre hade befogenhet att ha sina egna domstolar. Den befogenheten tillföll nu kungen.

Jag väljer att resonera kring vad följderna hade blivit om Dackefejden hade lyckats och de reformatoriska krafterna hade misslyckats. Dackefejden räknas som det största upproret i svensk historia. För kung Gustav innebar genomförandet ett sätt att få större makt och att öka intäkterna till kronan. Hade Dacke segrat och reformationsprocessen upphört, hade det inneburit stora förluster på många plan för kungen.

Han ville stärka sin egen ställning. Motivet för upprorsmännen var inte att störta kungen utan att få tillbaka sina privilegier och återgå till den romersk-katolska ordningen. Jag anser att om Dackefejden varit en framgång, hade den katolska kyrkan kommit tillbaka och bönderna återgått till sina gamla seder och bruk.

För kung Gustav hade det inneburit att han blivit tvungen att dela på makten. Man kan också se reformationen som ett bidrag till samhällsutvecklingen då de gamla hierarkierna löstes upp och nya skapades.

Med reformationen miste den katolska kyrkan sin auktoritet. Den tillföll kungen. En ny hierarki hade bildats. Det var en hierarki som gav stabilitet då kronan, staten, styrde allt från politik till religion.

Jag anser att min tes har blivit bekräftad. Skälen till det negativa mottagandet av reformationen i Småland under Dackefejden var religiösa.

De ekonomiska och politiska skälen låg till grund för upproret, men inte för hur reformationen togs emot på den regionala nivån under Dackefejden. Där var religionen det enda skälet. För prästerna var det ett sätt att återigen styrka sin andliga makt, och för allmogen var det en chans att återigen få syndernas förlåtelse med gamla hederliga medel.

Referenser

Primärkällor

Konung Gustafs registratur

Konung Gustaf den förstes registratur 1542. vol. XIV, Riksarkivet: Stockholm, [1893], s.434

Konung Gustaf den förstes registratur 1543. vol.XV, Riksarkivet: Stockholm , [1893], s.645.

Sekundärkällor

Senare forskningsbidrag

Andrén, Åke. *Sveriges kyrkohistoria. 3. Reformationstid*. Stockholm: Verbum Förlag AB, 1999.

Holmquist, Hjalmar. *Svenska kyrkans historia. Tredje bandet. Reformationstidevarvet 1521-1611*. Stockholm: Svenska Kyrkans Diakoniststyrelsens Bokförlag, 1933.

Larsson, Lars-Olof. *Gustav Vasa- landsfader eller tyrann?* Stockholm: Bokförlaget Prisma, 2002.

Letzter, Eva-Marie. (red.). *Auktoritet i förvandling. Omförhandling av fromhet, lojalitet och makt i reformationens Sverige*. Uppsala: Swedish Science Press, 2012.

Nyman, Magnus. *Förlorarnas historia. Katolskt liv från Gustav Vasa till drottning Kristina*. Uppsala: Katolska Bokförlaget, 1997.

Kapitel i bok

Berntson, Martin. ”Reformationsmotståndet och en kyrkosyn i förändring”. I *Auktoritet i förvandling – Omförhandling av fromhet, lojalitet och makt i reformationens Sverige*, Eva-Marie Letzter (red.), s.33-69. Uppsala: Swedish Science Press, 2012.

Brilkman, Kajsa, ”Reformationens tilltal och begreppet ”kristet”. I *Auktoritet i förvandling- Omförhandling av fromhet, lojalitet och makt i reformationens Sverige*, Eva-Marie Letzter (red.) s.71-89. Uppsala: Swedish Science Press, 2012.